

Nr 153.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående vissa åtgärder för avhjälpande av lärarbristen vid de högre skolorna; given Stockholms slott den 7 mars 1952.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF.

Ivar Persson.

Propositionens huvudsakliga innehåll.

För avhjälpande av lärarbristen i högre skolor i landet räknas med ökad användning av folkskollärare på detta skolstadium. I sådant syfte föreslås, *dels* att folkskollärarexamen och 4 betygsenheter i fil. mag.-examen skall ge samma kompetens som avlagd fil. mag.-examen, *dels ock* att folkskollärare med mindre än 4 betygsenheter i fil. mag.-examen beredes anställning på realskolestadiet, varvid de skall åtnjuta arvode utöver folkskollärlönen. I de naturvetenskapliga ämnena, där bristen är störst, föreslås särskilda kurser för folkskollärare. Kurserna skall ge kunskaper motsvarande en betygsenhet i fil. mag.-examen. Deltagarna föreslås få stipendier om 500—800 kronor. Folkskollärare föreslås få vidgad rätt till lön med B-avdrag under tjänstledighet för studier.

För den ökade akademiska undervisningen samt för bekostande av de angivna kurserna och stipendierna föreslås för nästa budgetår ett reservationsanslag å 750 000 kronor.

För avhjälpande av den utpräglade lärarbristen i **N o r r l a n d** föreslås inrättande av vissa extra ordinarie lärartjänster, för vilkas innehav skulle krävas mindre kompetens än eljest gäller.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 7 mars 1952.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, DANIELSON, ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, LINGMAN, HAMMARSKJÖLD, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL.

Efter gemensam beredning med cheferna för finans- och civildepartementen anmäler chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Persson, vissa frågor om åtgärder för avhjälpande av lärarbristen vid de högre skolorna och anför härom följande.

Läroverkens krisutredning har den 20 februari 1951 avgivit utredning och förslag angående åtgärder för avhjälpande av ämneslärarbristen vid de högre skolorna i övre och mellersta Norrland. Häröver har yttranden avgivits av skolöverstyrelsen, statskontoret, statens lönenämnd, Övre Norrlands rektorsförening, Läroverkslärarnas riksförbund och Målsmännens riksförbund.

Vidare har läroverkens krisutredning den 6 december 1951 avgivit betänkande med förslag till vissa åtgärder för avhjälpande av lärarbristen vid de högre skolorna. Över betänkandet har yttranden avgivits av skolöverstyrelsen, statskontoret, statens lönenämnd och kanslern för rikets universitet, efter hörande av vederbörande universitets- och högskolemyndigheter, samt av överstyrelsen för de tekniska högskolorna, garantilånenämnden, styrelserna för Sveriges folkskolläraryförbund och Sveriges folkskollärarynnestförbund, av Sveriges förenade studentkårer ävensom av Läroverkslärarnas riksförbund.

Även vissa andra framställningar i förevarande ämnen har inkommit.

I. Generella åtgärder för lärarbristens avhjälpande.

1. Inledning.

I sitt förutnämnda betänkande den 6 december 1951 med förslag till vissa åtgärder för avhjälpande av lärarbristen vid de högre skolorna erinrar läroverkens krisutredning inledningsvis om att utredningen tidigare i betänkande med hemställan om lönerreglering för ämneslärare vid högre skolor framhållit den avgörande vikten ur rekryteringssynpunkt av en förbättrad löneställning för de högre skolornas lärare. Endast genom en betydande lönehöjning kunde den tillströmning till lärarbanan åstadkommas, som erfordrades om de högre skolornas lärarbehov skulle kunna tryggas.

Samtidigt som utredningen än en gång kraftigt understryker nämnda hemställan och betonar lönerregleringens nyckelposition bland ifrågakommande åtgärder för ökning av rekryteringen till läroverkslärarbanan, framlägger utredningen förslag till vissa andra åtgärder, som behöver omedelbart vidtagas, om lärartillgången för de närmaste åren skall kunna i rimlig utsträckning säkerställas. Det gäller i detta fall både åtgärder på längre sikt av permanent karaktär, avseende utbildningen till läroverkslärare, och speciella krisåtgärder, åsyftande att så snabbt som möjligt få fram lärarreserver, som utan att äga vanlig kompetens dock bör kunna på ett någorlunda tillfredsställande sätt handha undervisningen på realskolestadiet.

Skolöverstyrelsen yttrar, att bristsituationen, vilken sedan några år varit kritisk och för varje år förvärrats, inom kort kommer att få sådana dimensioner, att verkliga krafttag för dess avhjälpande blir ofrånkomliga. Skall man kunna bemästra svårigheterna utan drastiska åtgärder, som väsentligt försämrar utbildningsmöjligheterna för ungdomen, måste man tillvarataga alla de möjligheter, som står till buds att göra lärarbanan lockande och utbildningen effektiv.

Kanslern för rikets universitet understryker med skärpa nödvändigheten av att åtgärder vidtages i syfte att genom effektivisering och rationalisering av den ordinarie utbildningen av filosofie magistrar få till stånd en ökad utbildningskapacitet och en förkortad studietid. I detta sammanhang yttrar kanslern bland annat:

Den långa studietiden för ämbetsexamens avläggande beror i åtskilliga fall på bristande lokaler och otillräckliga resurser i fråga om lärarkrafter och materiel. Den tidsförlust, som härigenom uppstår, innebär ett betydande avbräck för den enskilde och ur det allmännas synpunkt ett slöseri med arbetskraft, som eljest tidigare kunnat tillföras arbetsmarknaden.

Dessa problem har i annat sammanhang uppmärksamrats av kanslern. På grund av vissa framställningar har kanslern provisoriskt fastställt nya

studieplaner för vissa ämnen vid Stockholms högskola och ämnar med början i år verkställa översyn av vissa studieplaner m. m. vid universiteten samt Stockholms och Göteborgs högskolor, bland annat genom sammankallande av ämneskonferenser.

Vad särskilt angår de naturvetenskapliga ämnena, vari lärarbristen enligt betänkandet tenderar att bli katastrofal, synes det böra utredas, om utbildning i dessa ämnen kan anordnas vid ett ifrågasatt universitet i Norrland och vid Göteborgs högskola.

Folkskolläraryrket styrelser finner de av utredningen föreslagna åtgärderna att förkorta studietiden till fil. ämbetsexamen samt att väsentligt förbättra läroverkslärarnas lönevillkor nödvändiga för att i framtiden säkra tillgången på akademiskt utbildade lärare. Styrelserna framhåller vidare — såsom i det följande närmare beröres — att en ytterligare utbyggnad av försöken med treårig realskola, byggd på sexårig grundskola bör ske, varigenom stora grupper akademiskt utbildade lärare skulle kunna frigöras för tjänstgöring i realskolans övre klasser.

Sveriges förenade studentkårer (SFS) framhåller, att åtgärder för lärarbristens hävande främst bör avse förbättring av utbildningen av filosofie magistrar och av läroverkslärarnas löner. SFS yttrar bland annat:

Utredningens beräkningar ger vid handen, att produktionen av fil. magistrar borde vara dubbelt så stor som nu. Kortsiktiga åtgärder för att fylla den akuta lärarbristen är motiverade endast om statsmakterna samtidigt vidtar långsiktiga åtgärder för att öka tillströmningen till lärarbanan på den normala vägen. Denna ökning kan uppnås endast om statsmakterna genomför studentsociala reformer och reformer på den akademiska undervisningens område samt förbättrar lärarnas lönesättning.

Utredningen har icke allsidigt redovisat möjligheterna att reducera lärarbristen. Sålunda har frågan om möjliga organisatoriska förändringar av realskolans lägstadium icke behandlats. Ej heller analyseras mera ingående den stora reserv av delvis lärarutbildade akademiker, som måste finnas. Den »dolda akademikerreserv» av fil. magistrar, som otvetydigt finns, torde också kunna utnyttjas.

Enligt krisutredningens siffror framstår det som fullt klart, att snabba åtgärder måste vidtagas för lärarbristens avhjälpande, och SFS är för sin del berett att acceptera vissa *snävt tidsbegränsade åtgärder*. Den första och i alla avseenden viktigaste åtgärden för att häva lärarbristen måste dock vara att bygga ut universitetens och högskolornas utbildningskapacitet och bringa ned studietiderna för filosofisk ämbetsexamen.

SFS berör även frågan, huruvida en reform av sambeskattningsystemet skulle kunna tillföra läroverken ett ej obetydligt antal kompetenta kvinnliga lärare.

Läroverkslärarnas riksförbund framhåller den försämring av läroverksundervisningens kvalitet, som bristen på kompetenta lärare medfört och i ännu högre grad kommer att medföra. Förbundet delar utredningens uppfattning, att krissituationen vid läroverken nu blivit så svår, att man måste välja mellan å ena sidan att skärpa ransoneringen av

utbildningstillfällena, å andra sidan att genom en sänkning av kraven på lärarkompetensen söka locka så många folkskollärare och studenter som möjligt att utbilda sig för tjänstgöring i läroverken.

Målsmännens riksförbund hemställer, att åtgärder skyndsamt vidtages i syfte att råda bot för krisläget vid de högre skolorna.

2. Lärarbehov och lärarbrist.

Krisutredningen erinrar om *skolöverstyrelsens utlåtande den 15 april 1948* angående 1946 års skolkommissions framställning om åtgärder för att avhjälpa rådande lärarbrist:

I utlåtandet framlades vissa förslag, som avsåg att underlätta för de allmänna läroverken och liknande läroanstalter att tillgodose lärarbehovet. Dessa har i viktiga delar genomförts och därmed utan tvivel varit av stor betydelse för att förse skolorna i fråga med erforderliga lärarkrafter.

Till överstyrelsens utlåtande var fogad en av undervisningsrådet Ragnar Lundblad verkställd prognos rörande det sannolika lärarbehovet för de närmaste åren till och med 1953.

Utredningen konstaterar, att överensstämmelsen mellan beräkningarna och de verkliga förhållandena under den hittills tilländalupna delen av prognosperioden visat sig utomordentligt god. I fråga om antalet klassavdelningar är överensstämmelsen i själva verket förbluffande. Lärjungetillströmningen har varit rätt avsevärt större än den beräknade och borde ha resulterat i ökat antal klassavdelningar, men detta har motvägts av en ökning av medeltalet lärjungar i klassavdelningarna. Lärarbehovet torde däremot ha blivit åtskilligt mindre än det beräknade, beroende på oförutsedda timplaneändringar, vilka inneburit ett reducerat antal timmar i klasserna.

Lärjungetillströmningen till de högre skolorna under 1950-talet, då 40-talets stora årskullar rycker in i skolorna, finner utredningen långt mera svårbedömlig. Undervisningsrådet Lundblad har inom 1949 års arbetskraftsutredning utfört *nya beräkningar, avseende sexårsperioden 1951—56*. Den nya prognosen förutsätter i stort sett kontinuitet i utvecklingen.

Utredningen anför vidare:

Det *totala antalet klassavdelningar* skulle enligt de nya kalkylerna utfalla på följande sätt.

År	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Antal avdelningar	5 728	6 095	6 565	7 181	7 972	8 922

I anslutning till här anförda siffror beräknas den erforderliga *nyrekryteringen av ämneslärare i teoretiska läroämnena* på följande sätt:

År	1951	1952	1953	1954	1955	1956	Summa
Ersättningsbehov	+ 135	+ 160	+ 175	+ 190	+ 200	+ 200	+ 1 060
Utvidgningsbehov	+ 335	+ 395	+ 510	+ 660	+ 835	+ 1 000	+ 3 735
Korrektion för timplaneändringar	— 60	— 60	+ 20	— 10	+ 5	— 10	— 115
Totalbehov	+ 410	+ 495	+ 705	+ 840	+ 1 040	+ 1 190	+ 4 680

Utredningen finner, att de höga talen måste inge oro. Årsbehovet av nya lärare skulle under periodens sista år vara nära tre gånger så stort som det för år 1951 beräknade.

Undervisningsrådet Lundblad har även gjort en beräkning av de erforderliga lärarnas *fördelning på olika studieriktningar*. Totalsiffrorna för sexårsperioden framgår av följande tablå:

teologisk studieriktning	385
historisk studieriktning	765
filologisk studieriktning:	
klassiska språk	125
moderna språk	830
modersmålet + moderna språk	845
matematisk studieriktning	1 210
biologisk studieriktning	520
	Tillsammans 4 680

Dessa siffror finner utredningen på sätt och vis ännu mera oroväckande. Icke mindre än 37 procent av rekryteringsbehovet skulle falla inom *de naturvetenskapliga ämnesgrupperna*, där lärarbristen redan nu är stor. Med alla reservationer för ändringar, som kan förorsakas av de motsedda nya timplanerna för gymnasiet, måste man dock säga sig, att de stora dragen av den beräknade ämnesfördelningen icke därigenom kan alltför mycket omgestaltas. Löper utvecklingen i samma banor som under de gångna tjugu åren, har man av allt att döma att räkna med ett behov av omkring 1 200 nya lärare med matematisk studieriktning och omkring 500 nya lärare med biologisk studieriktning under perioden 1951—56.

Olika omständigheter kan självfallet angivas, som icke beaktas i kalkylerna, oaktat de mer eller mindre kan påverka utvecklingens gång. Somliga verkar i höjande riktning. Bland annat erfordras personer med akademisk utbildning också för lärarverksamhet vid *folkhögskolorna*. Nyrekryteringsbehovet för dessa skolor anslås av utredningsmannen till omkring 130 under sexårsperioden, varvid dock bör bemärkas, att folkhögskollärarna icke behöver vara filosofie magistrar. Å andra sidan finnes vissa yttre omständigheter, som mer eller mindre sänker lärarbehovet, såsom lärarbristen själv och byggnadssvårigheterna.

Utredningen finner det svårt att påvisa någonting, som skulle kunna radikalt förändra utvecklingens förlopp. Endast en omstämning av opinionen i de många hemmen, där det beslutas om barnens fortsatta studier, skulle kunna åstadkomma sådana verkningar. Ökningen av antalet klassavdelningar kommer av allt att döma att fortgå, så länge trycket från målsmansopinionen fortsätter att växa. Möjligheten av ett omslag skall dock på intet sätt förnekas.

Läroverkens krisutredning ställer på allvar den frågan, huru lärare skall kunna produceras till ett antal, som åtminstone tillnärmelsevis kan täcka de kalkylerade behoven. Utredningen framhåller i detta sammanhang, att riskerna för en överproduktion av ämneslärare måste bedömas som mycket små.

Examinationen av filosofie magistrar utgjorde under åren 1948—1950 respektive 213, 246 och 268. 70 procent av dessa kan beräknas ägna sig åt lärarbanan, av naturvetare dock en lägre procent. Enär antalet vid universiteten och Stockholms högskola i filosofiska fakulteten inskrivna studenter

avsevärt ökats under de senaste åren, anser sig utredningen emellertid kunna räkna med *ett tillskott av 1 500 magistrar* till lärarbanan under åren 1951—1956, varvid likväl påpekas den för naturvetarna efter 1944 nedåtgående kurvan. Utredningen yttrar vidare:

Efterfrågan på akademiskt utbildad lärarkraft kommer enligt utredningens uppfattning att successivt ökas under hela detta årtionde samt, i och med enhetsskolans genomförande, även under följande årtionde. Även den stundande provisoriska gymnasiereformen kommer sannolikt att påverka lärarbehovet i stigande riktning. En viss minskning kan å andra sidan anses sannolik genom att utvidgningen av den högre skolorganisationen under de närmaste åren till en betydande del torde komma att ske genom inbyggande av realskolelinjer i folkskolan.

Även om de ovissa faktorerna för den stundande utvecklingen är många och en prognos för närvarande erbjuder större vanskligheter än tidigare, *beräknar utredningen för den närmaste 6-årsperioden nyrekryteringsbehovet av lärare för det högre skolväsendet till (4 680 + 130 =) omkring 4 800*. Härvid bör icke heller förbises, att vi går in i denna period med en redan under läsåret 1950/51 förefintlig brist på kompetenta läroverkslärare till ett antal av omkring 550, vilkas tjänster för närvarande bestrides av personer utan kompetens eller av pensionerade lärare eller genom lärares övertimmar. Strängt taget kommer nyrekryteringssiffran på detta sätt upp till över 5 300.

Slutligen redogör utredningen för *bristsituationen de senaste åren* och det sätt, på vilket lärartillgången hållits någorlunda i nivå med lärjunge-tillströmningen. Antalet heltidstjänster, som den 1 oktober 1950 uppehölls av lärare utan normalt vitsordad fackutbildning, anges till 440. En del av lärarbristen har avhjälppts genom att redan anställda normalt fackutbildade lärare åtagit sig omkring 2 500 övertimmar, motsvarande cirka 90 heltidstjänster. Sammanlagt beräknar utredningen lärarbristen höstterminen 1950 till omkring 550 heltidstjänster, varav 310 i matematisk-naturvetenskapliga ämnen jämte geografi. Den ojämförligt största gruppen bland heltidstjänstgörande lärare utan behörighet är folkskollärarna, vilkas antal stigit från 64 år 1947 till 186 höstterminen 1950. Därjämte hade sistnämnda termin 79 folkskollärare partiell tjänstgöring. Till sist konstaterar utredningen, att inom kategorin gifta kvinnor finns icke obetydliga reserver av lärarkompetenta, som dock icke nu torde kunna i större utsträckning för-mås att åtaga sig tjänstgöring.

Skolöverstyrelsen yttrar, att den bild, som krisutredningen ger av den sannolika utvecklingen under de närmaste åren, är i hög grad skrämmande. Överstyrelsen förmodar, att även den nya prognosen skall visa sig välgrundad. Vad angår omständigheter, som skulle kunna tänkas mer eller mindre rubba kalkylerna, vill överstyrelsen särskilt hänvisa till ett för-

hållande, som — utan att lärjungetillströmningen till högre skolutbildning ändras — likväl ändrar beräkningen av lärare med akademisk utbildning:

Enligt beslut av 1951 års riksdag komma inga nya statliga realskolor att upprättas. I stället kan förväntas, att realskolorganisationens utvidgning huvudsakligen kommer att tillgodoses genom ett 3-årigt högstadium i form av kommunala realskolor eller i folkskolor inbyggda linjer, byggande på 6 klasser i folkskola. På grund därav komma folkskollärare att övertaga undervisningen i de klasser, som motsvara klasserna 1⁵ och 2⁵ i den nuvarande realskolan. Detta kommer att medföra en icke oväsentlig minskning av det antal akademiskt utbildade lärare, som angivits i prognosen.

En schematisk beräkning ger enligt skolöverstyrelsen vid handen, att det för högre skolor utom folkhögskolor angivna *behovet* av 4 680 nya lärare under tidsperioden 1951—1956 därigenom *reduceras till ungefär 4 000 lärare* enbart med hänsyn till i stort sett utebliven ökning av begynnelseklasserna i den femåriga realskolan. Ytterligare några 100-tal akademiker kan beräknas inbesparas genom minskad utvidgning av fyraårig realskola.

Sveriges förenade studentkårer finner perspektivet i utredningens prognos alltför kortsiktigt. Med ett vidare perspektiv över lärjungeutvecklingen på olika åldersstadier hade det blivit klart för utredningen, att den hårdaste belastningen kommer 1952/57 att ligga på folkskolestadiet, 1956/61 på realskolestadiet och i början av 1960-talet på gymnasiestadiet.

3. Den normala akademiska utbildningen.

Utredningen behandlar uteslutande frågan om lärarkompetensen för tjänstgöring i realskolan och jämförliga skolformer, varvid utredningen starkt understryker, att ämbetsexamen motsvarar den utbildning, som behövs för en fullgod undervisning å realskolestadiet.

Bland de åtgärder, som vid sidan av en lönereglering är ägnade att öka tillströmningen till läroverkslärarbanan, anser utredningen en möjlig begränsning av den akademiska studietiden vara en av de viktigaste. *Universitetsberedningen* har bland annat föreslagit, att *antalet obligatoriska betygsenheter i ämbetsexamen minskas från 7 till 6*, varjämte den obligatoriska kursen i psykologi samt pedagogikens teori och historia skall utgå ur fordringarna för ämbetsexamen och överföras till den praktiska lärarutbildningen. Den har räknat med *1 betyg per termin om 5 månader* såsom det normala och uppenbarligen tänkt sig — framhåller utredningen — 8 terminer endast mera undantagsvis i särskilt krävande ämneskombinationer.

Utredningen tillstyrker beredningens förslag till reduktion av betygssumman och principen om 1-betygsenheter per 5 månaders studietid samt framhåller vikten av att förslaget utan dröjsmål genomföres. Beträffande kursen i psykologi och pedagogik framhålles dock, att den bör ingå i äm-

betsexamen, intill dess den praktiska lärarutbildningen förlagts till de planerade lärarhögskolorna.

Ledamoten av krisutredningen, rektorn S. E. Ohlon, uttalar i särskilt yttrande — under återopande av vad universitetsberedningen föreslagit — att i fall, då endast två universitetsämnen bildar de obligatoriska huvudämnena, ytterligare ett universitetsämne bör ingå i filosofisk ämbetsexamen. (Reservanten vill således ej godkänna betygskombinationen 3 + 3.)

Önskvärdheten av en *effektiv studietidsstatistik* betonas av utredningen. Det är särskilt påfallande, att 1907 års genomgripande examensreform, varigenom antalet ämnen i en lärarexamen sänktes från fem till tre, följts av en fortgående ökning av studietidens längd. En fortsatt utveckling i denna riktning får enligt utredningens mening icke tillåtas. Icke minst med tanke på lärarbristen måste *en förkortning av studietiden energiskt eftersträvas*.

Remissmyndigheterna tillstyrka i princip utredningens förslag i fråga om den normala akademiska utbildningen.

4. Lokal- och personalförhållanden vid vissa naturvetenskapliga institutioner.

Krisutredningen anför, att i samband med frågan om filosofisk ämbetsexamen inställer sig även problemet om tillräckliga möjligheter för universiteten och högskolorna att ta emot de studerande. Av undersökning gällande de naturvetenskapliga institutionerna framgår, att lokalsvårigheter och brist på personal är oroväckande. Utredningens uppmärksamhet har särskilt riktats på de besvärliga lokalförhållandena i Uppsala för botanik, fysik, geografi och zoologi, i Lund för botanik och i Stockholm för fysik, kemi och zoologi. Utredningen påyrkar att alla åtgärder, som nu kan vidtagas för en *upprustning av de naturvetenskapliga skolämnena vid universiteten och Stockholms högskola i fråga om lokaler och lärarkrafter*, omedelbart vidtages och att *en detaljerad plan snarast uppgöres* under medverkan av respektive universitet och högskolor för att möjliggöra en årlig utbildning av erforderligt antal magistrar.

Vidare tillstyrkes förslag från professorerna i botanik, växtbiologi och zoologi i Uppsala om *en propedeutisk kurs i matematik, fysik och kemi* därstädes för sådana studerande i de biologiska ämnena, som i de nämnda tre skolämnena icke inhämtat fordringarna för studentexamen på reallinjen. Ett *anslag av 1 875 kronor årligen* skulle erfordras för ändamålet. Utredningen framhåller, att kursen synes vara ägnad att i sin mån bidra till en förkortning av biologilärarnas utbildningstid och öka tillgången på kompetenta biologilärare. Kursen skulle omfatta 75 timmar och ledas av en läroverkslärare.

Universitetskanslern vitsordar, att lokal- och personalförhållandena vid vissa universitets- och högskoleinstitutioner endast möjlig-

gör mottagandet av ett begränsat antal studerande. Vid en ökning av studentantalet genom de föreslagna krisåtgärderna blir utökningsbehovet givetvis accentuerat. Kanslern har vidare icke något att erinra mot utredningens förslag beträffande en kompletteringskurs i Uppsala. Om det skulle visa sig erforderligt att vid Lunds universitet och Stockholms högskola anordna motsvarande kurser, torde medel böra avses jämväl för detta ändamål.

5. Utvägar att balansera tillgång och efterfrågan på lärare.

Utredningen ställer frågan: hur stor del av behovet av lärare skall man behöva täcka på andra vägar än vägen över filosofisk ämbetsexamen?

Vid besvarande av denna fråga berör utredningen först lärarbehovets storlek:

Nyrekryteringsbehovet under sexårsperioden 1951—1956 har beräknats till i runt tal 4 800 lärare i teoretiska läroämnena, varvid icke inräknats den år 1950 förefintliga bristen av över 500 lärare. Om man räknar med 1 500 nytillkommande läraraspiranter med filosofisk ämbetsexamen, skulle ytterligare minst 3 300 — strängt taget 3 800 — lärare behöva tillföras de högre skolorna på andra och snabbare framkomliga vägar än genom avläggande av ämbetsexamen.

I dessa beräkningar angående det framtida lärarbehovet har utgångspunkten enligt direktiven för utredningen varit, att läroverken skall tillåtas expandera i tillbörlig mån med hänsyn dels till den inträdda nativitetsökningen, dels till föräldrarnas berättigade önskan, att plats i läroverken måtte kunna beredas de barn, som ha möjlighet att tillgodogöra sig undervisningen där. Med hänsyn till den väldiga storleksordningen av läraråtgången vid sådan fortsatt expansion och till behovet av nya lokaler måste man emellertid enligt utredningens mening inställa sig på att vissa inskränkningar kommer att bli oundvikliga. På grund härav och på grund av att tillströmningen till realskolan och jämförliga skolformer utan särskilda åtgärder kan komma att dämpas upp (för vilket antagande siffrorna för de i realskolan intagna under åren 1950 och 1951 ger viss hemul) har utredningen ansett sig kunna avstå från att räkna med en toppbelastning av 4 800—5 300 nya lärare för sexårsperioden.

Utredningen räknar med ett behov av 4 000 nya lärare under perioden 1951—56. Därvid torde en viss ökad ransonering av platser i realskolan bli ofrånkomlig, motsvarande några 100-tal lärare, vilket skulle innebära, att eventuellt något tiotusental barn under perioden icke kunde mottagas i de högre skolorna. Om man räknar med ett behov av 4 000 nya lärare och uppskattar antalet disponibla filosofie magistrar till 1 500 och mera tillfälliga hjälpkrafter till 1 000, skulle det återstå att fylla ett behov av 1 500 lärare. Till »hjälpkrafter» räknar utredningen lärare utan formell kompe-

tens, i första hand folkskollärare, som icke har någon tilläggsutbildning, vidare lärare, som uppnått pensionsåldern, och lärares övertimmar.

Utredningen anser det icke möjligt att för närvarande räkna med interna åtgärder för minskning i lärarbehovet såsom medel att motverka lärarbristen. De åtgärder, som krisutredningen här diskuterar, är ökning av lärarnas tjänstgöringsskyldighet, ökning av klassavdelningarnas storlek och beskärning av timplanerna. Utredningen håller före att ansträngningarna bör inriktas på att åstadkomma ett tillskott av lärare med något kortare utbildning än ämbetsexamen kräver. Utredningen föreslår en viss *snabbutbildning* av lärare. Siffran 1 500 skulle nås, om under *läsåren 1953/54—1956/57 årligen 400 på detta sätt utbildade lärare* kunde stå färdiga att rycka in i läroverksundervisning.

Skolöverstyrelsen har, såsom förut nämnts, pekat på vissa omständigheter, som antages medföra ett mindre lärarbehov under perioden 1951—56 än utredningen beräknat. Överstyrelsen ansluter sig till utredningens uppfattning om omöjligheten av att räkna med interna åtgärder för minskning i lärarbehovet. Med anledning av utredningens uttalande om ökad ransonering av elevplatser i realskolan framhåller överstyrelsen, att en ransonering redan förekommer i och med en viss återhållsamhet vid upprättande av nya skolor respektive nya parallellavdelningar. Överstyrelsen betonar, att även om antalet nybörjaravdelningar speciellt i den 5-åriga realskolan i stort sett icke torde komma att utökas, möjligheterna att på andra vägar bereda ungdomen tillfälle till högre skolutbildning i möjligaste mån bör tillvaratagas.

Statskontoret anser lärarbehovet kunna minskas genom att tjänstgöringsskyldigheten på gymnasiestadiet närmas till den som gäller beträffande realskolan. Vidare finner statskontoret det böra närmare undersökas, om icke bristen på kvalificerade lärare kunde minskas genom organisatoriska åtgärder. De mest kvalificerade lärarkrafterna skulle kunna avlastas sådana arbetsuppgifter beträffande skrivningar och friluftsdagar, vilka kunde anförtros andra befattningshavare.

Folkskolläraryrbundens styrelser ifrågasätter lämpligheten och möjligheten av den föreslagna överflyttningen av folkskollärare till läroverken samt påpekar, att stora grupper akademiskt utbildade lärare kan frigöras genom ökad avveckling av realskolans lägre klasser:

Överföringen av 1 500 folkskollärare till realskolestadiet kan ställa folkskolan i en situation, som inger allvarliga betänkligheter. Genom att ett stort antal väl kvalificerade lärare lämnar folkskolan försvåras enhetsskolans genomförande. Den föreslagna överflyttningen bör tillgripas endast som en yttersta nödlösning och först sedan alla möjligheter att använda de kompetenta lärarkrafterna i läroverken till fullo utnyttjats.

Frågan om lärarrekruteringen måste prövas med hänsynstagande till enhetsskolan. Enligt skolreformsbeslutet skall klasserna 1⁵ och 2⁵ samt 1⁴

successivt avvecklas. Genom att påskynda denna avveckling kan stora grupper akademiskt utbildade lärare frigöras för tjänstgöring i realskolans tre övre klasser, d. v. s. enhetsskolans högstadium. Att i nuvarande kris-situation låta akademiskt utbildade lärare undervisa elever under femte och sjätte skolåret, medan folkskollärare undervisar i realskolans samtliga klasser, är en uppenbar misshushållning, som måste avvecklas, innan frågan om den föreslagna snabbutbildningen kan tagas under allvarlig prövning.

Styrelserna ifrågasätter möjligheten att i full utsträckning genomföra de av krisutredningen föreslagna åtgärderna. Styrelserna håller inte för troligt, att ett så stort antal folkskollärare som 400 årligen kommer att underkasta sig en relativt omfattande akademisk utbildning.

Läroverkslärarnas riksförbund finner sig icke kunna bedöma, huruvida utredningens förutsägelser om en procentuellt sett mera påtaglig minskning av tillströmningen till de högre skolorna under de närmaste åren är sannolik eller ej. Det synes dock förbundet säkrast att från de givna utgångspunkterna ej räkna med någon nämnvärd besparing av lärarkrafter. Det skulle då bli nödvändigt att under perioden 1951—56 avvisa ungefär 20 000 elever, om Lundblads prognos håller.

Riksförbundet uttalar vidare, att utbildningen av »1- och 2-betygare» icke torde bli någon snabbutbildning. Då lärarnas vidareutbildning tänkes till stor del ske parallellt med uppehållande av tjänst, torde denna utbildningsväg taga avsevärd tid.

Vidare fäster riksförbundet uppmärksamheten på spørgsmålet om hur lärarna med partiell kompetens skall fördelas på skolorna. Om krislärarna får de minst eftersökta tjänsterna att välja på, verkar detta givetvis rekryteringshämmande, medan en dirigering i syfte att reservera en del av de mera eftersökta tjänsterna för dem skulle få motsvarande verkningar på alla, som vill skaffa sig full kompetens. Riksförbundet anser den förstnämnda utvägen böra väljas.

Målsmännens riksförbund, som starkt framhållit vikten av att den normala produktionen av läroverkslärare ökas, anser genomförandet av den föreslagna snabbutbildningen av folkskollärare komma att medföra mycket stora svårigheter, varjämte läroverkslärarnas standard försämras och folkskolan löper fara att förlora en lärarelit.

6. Lärare med partiell ämbetsexamen.

Utredningen erinrar om den i jämförelse med adjunktsutbildningen kortare utbildningsväg, som högre lärarinneseminariet erbjöd och som ett stort antal ämneslärarinnor betjänat sig av. Den erinrar också om vissa av 1946 års skolkommission och skolöverstyrelsen framförda lärarutbildningsförslag och om de behörighetsbestämmelser, som gäller i fråga om ordinarie anställning vid högre kommunala skolor.

Det är nödvändigt, anser utredningen, att flera utbildningsvägar lägges till rätta, som under det nuvarande övergångsskedet leder till behörighet att undervisa på realskolestadiet och sedermera inom enhetsskolans högstadium. Utredningen finner det fördelaktigast, att man därvid framför allt *inriktar sig på den akademiska utbildningsvägen*:

Denna ger den säkraste garantien för utbildningens fullgodhet, den är mest ägnad att vinna allmänt förtroende, och den är likaledes mest ägnad att redan från början skapa jämställdhet och solidaritetskänsla mellan de olika lärarkategorierna inom realskolan och enhetsskolan. Vidare kan utbildningen därigenom anordnas så, att den lätt kan utbyggas till på ämbetsexamen grundad adjunktsbehörighet. Varje led i utbildningen kan med andra ord göras till ett led i förvärvandet av ämbetsexamenskompetens, även om man icke går direkt på detta mål utan föredrar att gå fram i etapper.

I anslutning härtill förordar utredningen följande särskilda kompetensformer:

a) *folkskollärarexamen* och tentamina för filosofisk ämbetsexamen med 4 *betygsenheter*; för lärare med dylik kompetens inrättas särskilda ordinarie och extra ordinarie tjänster;

b) *övningslärarutbildning* och tentamina för filosofisk ämbetsexamen med 4 *betygsenheter* jämte en termins *praktisk ämneslärarutbildning*; lärare med sådan kompetens avlönas såsom ämneslärare;

c) *folkskollärarexamen* och tentamina för filosofisk ämbetsexamen med 2 à 3 *betygsenheter*; dylik kompetens avses för partiell tjänstgöring, för vilken skall utgå arvode;

d) *folkskollärarexamen* och *begränsad kompetens* för befattning som *kristendoms lärare*; anställningsformer motsvarande de under a) och c) angivna.

Skolöverstyrelsen tillstyrker i huvudsak utredningens förslag. Överstyrelsen ifrågasätter emellertid, om folkskollärare utan de för dispens från *praktisk lärarkurs* enligt praxis erforderliga 8 terminernas tjänstgöring skall behöva genomgå fullständig lärarkurs för att ernå behörighet till ämneslärartjänst vid högre skolor. Då en sådan lärare har en pedagogisk utbildning, låt vara avsedd för ett annat stadium, kunde det anses tillräckligt med en kompletterande utbildning, som icke behövde kräva en hel termin.

Statkontoret ansluter sig i huvudsak till utredningens förslag.

Universitetskanslern understryker, att en bestämd kategori-klyvning i löneavseende måste ske mellan adjunkter med full kompetens och de folkskollärare, som utbildas på någon av de angivna vägarna.

Folkskolläraryförbundens styrelser framställer ingen invändning mot utredningens förslag men framhåller betydelsen av att frågorna om avlönings- och anställningsförhållandena för de ifrågavarande lärarna löses.

Sveriges förenade studentkårer godtaga utredningens förslag såsom en krisåtgärd av övergående natur. Här ifrågavarande lärare bör dock enligt föreningens mening endast anställas i arvodesbefattningar.

De med a)—d) betecknade kompetensformerna behandlas närmare i det följande.

a) Folkskolläraryxamen och 4 betygsenheter i filosofisk ämbetsexamen.

Utredningen förordar, att de 4 betygsenheterna i regel skall bestå av 2 betyg i vardera av 2 ämnen. I dubbelämnena, såsom modersmålet och biologi, är utredningen dock beredd att godtaga betygskombinationen 1 + 1. Även i vissa individuella fall anser utredningen, att en betygskombination av 2 + 1 + 1 kan accepteras. Folkskollärare med 4 betygsenheter i tentamina för filosofisk ämbetsexamen skall tillerkännas rätt att genomgå *praktisk lärarkurs*, som oberoende av längden av föregående tjänstgöring bör omfatta endast en termin. Utredningen räknar dock med att dispenser från detta slag av lärarutbildning kommer att beviljas i stor utsträckning. *Ordinarie och extra ordinarie tjänster* bör inrättas vid statliga och högre kommunala skolor för lärare, som förvärvat ifrågavarande behörighet (särskild behörighetsförklaring förutsättes). Utredningen anser sig icke — med hänsyn till ifrågasatt löneroglering — böra göra något uttalande om *lönesättningen* men betonar önskvärdheten av att den blir sådan, att den får en vederbörligen stimulerande verkan.

Utredningen uttalar, att det icke synes sannolikt, att ett tillräckligt antal ämneslärare, framför allt i bristämnen, skall kunna göras tillgängligt med erforderlig snabbhet på vägen över folkskolläraryxamen och 4 betygsenheter.

Skolöverstyrelsen tillstyrker krisutredningens förslag, vilket överensstämmer med en del av det förslag, som överstyrelsen framlagt i utlåtande över universitetsberedningens betänkande. Emellertid föreslår överstyrelsen, att liknande kompetens som den här avsedda också skall kunna vinnas av *annan än folkskollärare*:

I anslutning till nu gällande kompetenskrav för ämneslärartjänster vid högre kommunala skolor föreslog överstyrelsen i nyssnämnda utlåtande, att behörighet till tjänster för realskolestadiet vid de allmänna läroverken skulle kunna vinnas genom 4 akademiska betyg i två skolämnen enligt fordringarna för filosofie kandidat- eller filosofisk ämbetsexamen, utan att vederbörande avlagt folkskolläraryxamen. Pedagogisk utbildning kan för denna kategori lärare för närvarande icke erhållas; bristen i detta avseende kompenseras i stället genom långvarig erfarenhet av undervisning (enligt praxis minst 16 terminers tjänstgöring för i övrigt väl meriterad lärare). Om — såsom överstyrelsen föreslår — den akademiska utbildningen om 4 betygsenheter fastställs för nämnda lärarkategori, förutsätter överstyrelsen, att sådan lärare medges tillträde till praktisk lärarkurs och efter genomgången sådan erhåller behörighet till de föreslagna ämneslärartjänsterna. I

nuvarande läge gäller det att på alla rimliga sätt stimulera till studier för lärarkompetens vid den högre skolan.

Stat sk ontoret ifrågasätter, om icke i nuvarande läge 1946 års skolkommissions förslag om en sammanlagd betygssumma av 4, varav högsta betyget 2 i ett universitetsämne, bör läggas till grund för den speciella examen.

Statens lönenämnd anför beträffande inrättandet av särskilda tjänster för folkskollärare med fyra betyg i ämbetsexamen bland annat:

Utredningen uttalar, att det icke torde vara nödvändigt att redan nu taga definitiv ställning till frågan om det sätt, på vilket dessa tjänster skall inrättas. En möjlighet anser utredningen vara, att ämneslärartjänster av detta slag inrättas vid läroverken till visst antal och att de får sökas i vanlig ordning. En annan möjlighet anges vara att ledigförklara en tjänst som adjunkts- eller ämneslärartjänst och låta det bero på de sökandes meriter, i vad mån den bleve slutgiltigt besatt i den ena eller andra egenskapen.

Lönenämnden konstaterar, att det senare, av utredningen förordade alternativet torde leda till en koncentrerings av de bästa lärarkrafterna till Stockholm och andra eftersökta städer. Med hänsyn härtill ifrågasätter nämnden, om icke det förra alternativet vore att föredraga.

Universitetskanslern biträder utredningens förslag beträffande betygskombinationen 2 + 2 men förklarar sig icke beredd att godtaga kombinationen 1 + 1 i dubbelämnena. Beträffande *studier i dubbelämnena modersmålet och biologi* anför kanslern:

Beträffande skolämnet modersmålet anser kanslern i likhet med vissa av de i ärendet hörda akademiska myndigheterna det lämpligt, att en konferens av akademiska lärare sammankallas för att utreda utbildningsbehovet för modersmålslärare och eventuellt utarbeta en studieplan i ett för 4-betygsstudierna avsett universitetsämne »Modersmålet». Kanslerns förhoppning är att en dylik ämneskonferens skall kunna giva ett resultat, varigenom nuvarande svårigheter kan undanröjas. I samband med den översyn kanslern avser att verkställa beträffande vissa studieplaner med början redan i år, kommer kanslern att upptaga jämväl här föreliggande spörsmål och hos Kungl. Maj:t göra framställning om anvisande av medel för anordnande av nämnda konferens. En motsvarande konferens synes också erforderlig för biologiens del.

Folkskolläraryrket förbundens styrelser tillstyrker utredningens förslag. Styrelserna anser, att frågorna om anställnings- och avlöningsförhållandena för de folkskollärare, som utbildar sig för tjänstgöring vid läroverken, är av avgörande betydelse för omfattningen av folkskollärarnas medverkan och därför bör på ett så tidigt stadium som möjligt avgöras i samråd med berörda lärargruppernas fackliga organisationer. Styrelserna vill dock redan nu deklarerat, att de förutsätter att folkskolläraryrket jämte fyra betygsenheter för fil. ämbetsexamen i avlönings- och befodringshänseende skall helt jämställas med nuvarande fil. ämbetsexamen.

Sveriges förenade studentkårer avstyrker ordinarie och extra ordinarie *anställningsform* för här ifrågavarande lärare. Enligt SFS:s

mening bör dessa lärare endast erhålla arvoden, vilka — för att stimulera till studier för ökat antal betygsenheter — bör utgå med olika belopp för olika antal betygsenheter på väg mot en fullständig akademisk examen. SFS framför bland annat följande kritik av utredningens förslag:

SFS anser det principiellt felaktigt att, innan ännu enhetsskolan nått längre än till försöksstadiet, föregripa de åtgärder, som senare kan föranledas av en ändrad skolorganisation. Fyrabetygslinjen bör därför redan från början rubriceras såsom en krisåtgärd. Frågan är då, om denna utväg kan tänkas bli ett verksamt medel att häva den akuta lärarbristen. Mot detta talar flera omständigheter.

Sålunda torde det vara praktiskt taget omöjligt för universitet och högskolor att med nuvarande kapacitet i fråga om lärare och lokaler möta de krav, som den avsedda tillströmningen av folkskollärare skulle ställa. Hos en stor del av folkskollärarna bör finnas ett motstånd mot att underkasta sig en ny utbildning av ifrågavarande omfattning. Om folkskollärarna med fyrabetygsutbildning ekonomiskt favoriseras, kan studenterna lockas att av ekonomiska skäl gå denna studieväg i stället för universitetsvägen till fil. ämbetsexamen, varigenom deras utbildning blir längre och sämre och rekryteringen till universitetsutbildningen försämras. Om ordinarie och extra ordinarie tjänster likväl inrättas, bör de av rättviseskäl stå öppna för alla akademiker, som avlagt fyra betyg för ämbetsexamen. Införandet av dylika tjänster skulle då leda till att många, som har för avsikt att ägna sig åt lärarbanan, skulle begränsa sina studier till den mindre omfattande utbildningen.

L ä r o v e r k s l ä r a r n a s r i k s f ö r b u n d godtager utredningens förslag. Förbundet anser dock, att dispens från kravet på genomgång av praktisk lärarkurs endast bör förekomma i fall, då läraren i vederbörande ämnen fått praktisk utbildning vid folkskoleseminarium eller under minst två läsår undervisat i högre skola.

b) Övningslärarutbildning och 4 betygsenheter i filosofisk ämbetsexamen.

U t r e d n i n g e n anser, att en övningslärare, som underkastar sig den kombinerade utbildningen med 4 betyg i ämbetsexamen i 2 skolämnena, bör *avlönas* för hela sin tjänstgöring, således i både övningsämnena och läroämnena, såsom om han vore ämneslärare, under förutsättning dock att antalet veckotimmar i läroämnena är något så när betydande, förslagsvis 12. För övningslärare bör *praktisk ämneslärarutbildning* under en termin tillkomma. Något nämnvärt tillskott till ämneslärarkåren torde icke kunna påräknas genom att övningslärare avlägga partiell ämbetsexamen.

S k o l ö v e r s t y r e l s e n, som vid olika tillfällen yttrat sig om förslag om kombinerade tjänster i övnings- och läroämnena i tillstyrkande riktning, vill liksom tidigare uppskjuta sitt slutliga ställningstagande till denna fråga i avvaktan på 1945 års gymnastiklärarsakkunnigas förslag.

U n i v e r s i t e t s k a n s l e r n förklarar sig icke ha något att erinra mot utredningens förslag.

c) Folkskollärarexamen och 2 à 3 betygsenheter i filosofisk ämbetsexamen.

Krisutredningen räknar icke med att genomförandet av förslagen under a) och b) skall frambringa tillräckligt antal ämneslärare. Andra åtgärder måste därför övervägas. Utredningen berör först frågan, huruvida folkskollärare kunde tänkas bestrida undervisningen (utom i engelska) i klasserna 1⁵ och 2⁵, de klasser som är parallella med folkskolans. Fullt genomförd skulle en sådan anordning innebära besparing av i runt tal 525 lärare med akademisk utbildning. Utredningen avstyrker dock av flera skäl denna anordning.

Utredningen föreslår i stället en kompetens för partiell tjänstgöring i realskolan för folkskollärare med 2 à 3 betyg i ämbetsexamen. En sådan kompetens ligger väl till för tjänstgöring i en framtid i enhetsskolan och även i de inbyggda realskollinjerna. Den är också lämplig för tjänstgöring i t. ex. 5-årig realskola i klasserna 1 och 2 i samtliga ämnen och i de övriga klasserna i det eller de ämnen, vari akademiskt betyg förvärvats. Utredningen understryker värdet av 2-betygskompetens i åtminstone ett ämne såsom den för realskolestadiet behövliga, men utredningen vill icke, när det gäller denna begränsade behörighet, underkänna värdet av 1-betygskurser i 2 ämnen. Den omständigheten måste väga tungt, att lärare med denna utbildning blir mycket användbara i de mindre skolorna. En förutsättning för anordningen är dock, att 1-betygskurserna utarbetas med stor omsorg och med noggrant beaktande av skolundervisningens behov, även om det i fråga om ett eller annat ämne skulle visa sig svårt att helt hålla sig inom 5-månadersramen.

Folkskollärare, som på detta sätt förvärvat 2 eller 3 betyg i tentamen för ämbetsexamen, bör vid tjänstgöring i högre skola erhålla ett *arvode*, som överstiger vad som utgår till folkskollärare, vilken utan särskild vidareutbildning tjänstgör i högre skola. Detta bör tillmätas så, att det ger kompensation för den akademiska tilläggsutbildningen samt verkar stimulerande.

Undervisningskompetens i *modersmålet* föreslås skola kunna erhållas antingen genom 1 betyg i vardera av ämnena nordiska språk och litteraturhistoria eller 2 betyg i nordiska språk. Om *statskunskap* göres obligatoriskt, bör för kompetens som historielärare i realskolan fordras antingen 1 betyg i historia och 1 i statskunskap eller 2 i historia.

Skolöverstyrelsen tillstyrker utredningens förslag. Överstyrelsen berör frågorna om »ransonering» av de fullt kompetenta lärarna:

Redan tjänstgör omkring 200 folkskollärare i högre skolor, inbyggda linjer i folkskolan ej inberäknade. En vidare utbyggnad av denna väg utan tvångsingripanden skulle tvivelsutan i psykologiskt hänseende vara det lyckligaste. Det kan också synas rimligt, att man något avvaktar resultatet av de andra av utredningen föreslagna åtgärderna, innan en ny lärar-

kategori systematiskt inlemmas i läroverksorganisationen. Överstyrelsen är därför icke beredd att för närvarande taga bestämd ställning till den framförda tanken att konsekvent ersätta akademiskt utbildade lärare med folkskollärare på det med folkskolans klasser jämförliga åldersstadiet i läroverken. En svår kris kan dock göra frågan om en sådan åtgärd aktuell.

Åtskilligt kan invändas mot att skolor på välbelägna orter har fullt kompetenta innehavare av alla tjänster, medan skolor på mindre eftersökta orter, framför allt i Norrland, endast har ett fåtal tjänster med kompetenta lärare. En tvångsdirigering av lärarkrafterna torde dock på längre sikt utöva ett ogynnsamt inflytande på tillströmningen till lärarbanan. I stället bör stimulerande åtgärder vidtagas.

Universitetskanslern anser sig med tvekan böra såsom en nödfallsåtgärd tillstyrka utredningens förslag. För ifrågavarande kompetens synes enligt kanslerns mening ovillkorligen böra uppställas krav på 2 betyg i ett ämne samt sammanlagt 3 betyg för dubbelämnena.

Folkskolläraryrkesförbundets styrelser anser — såsom förut nämnts — att akademiskt utbildade lärare icke bör undervisa på realskolans lågstadium.

Läroverkslärarnas riksförbund godtager utredningens förslag.

d) Folkskolläraryrkesexamen och begränsad kompetens som kristendoms lärare.

I anslutning till vissa förslag av universitetsberedningen föreslår utredningen, att den *teologiska delen* av filosofisk ämbetsexamen med kristendoms-kunskap *jämte två betyg* i ett ämne eller, vid dubbelämne, två ämnen i filosofisk ämbetsexamen för personer med folkskolläraryrkesexamen skall berättiga till samma behörighet i fråga om anställnings- och lönevillkor och genomgång av praktisk lärarkurs som avlagd tentamen med 4 betygsenheter i filosofisk ämbetsexamen. Har *endast den teologiska delen* av examen avlagts, bör detta icke berättiga till högre behörighet än avlagd tentamen (avlagda tentamina) med tillsammans 2 betygsenheter i filosofisk ämbetsexamen.

Universitetskanslern anser sig kunna godtaga utredningens förslag allenast på så sätt, att vid dubbelämne bör fordras 3 betyg.

7. Behovet av folkskollärare.

Utredningen anför, att det för närvarande på det hela taget råder god balans mellan tillgång och efterfrågan på lärare inom folkskolan. Det synes utredningen omöjligt att uttala sig om hur många folkskollärare som kommer att begagna sig av möjligheterna till akademisk vidareutbildning. Med hänsyn till det stora behovet av sådana lärare inom realskolan under den närmaste 6-årsperioden (minst 1 500) ifrågasätter utredningen, om icke försiktigheten bjuder att omedelbart något öka intagningen i folkskolesemi-

narierna, närmast då i studentavdelningarna. Frågan anser utredningen böra skyndsamt övervägas av skolöverstyrelsen med beaktande jämväl av andra omständigheter än dem som faller under utredningens bedömande.

Skolöverstyrelsen erinrar om att överstyrelsen i sina petita för nästa budgetår framlagt beräkningar rörande folkskolans lärarbehov. Överstyrelsen anser det knappast möjligt att öka produktionen av folkskollärare utöver vad överstyrelsen föreslagit:

Den nuvarande folkskoleseminarieorganisationen medger ej intagning av större antal klassavdelningar, än vad överstyrelsen föreslagit, möjligen med tillägg av någon enstaka avdelning, och i fråga om den tvååriga studentlinjen torde man även med hänsyn till rekryteringsmöjligheterna ej kunna räkna med någon egentlig utvidgning. Småskoleseminarieorganisationen medger däremot utbildning av en betydande reserv, som skulle kunna användas på folkskolestadiet. Därest ej föreslagen förlängning av utbildningen kommer till stånd, måste småskoleseminarieorganisationen avsevärt krympas. Det kunde då övervägas, huruvida icke i stället några småskoleseminarier kunde användas för utbildning av folkskollärare på fyraårig linje. Detta skulle dock vara förenat med betydande svårigheter, då småskoleseminarierna icke är försedda med erforderliga lärarkrafter härför och är inredda och utrustade för att ta emot enbart kvinnliga elever.

Överstyrelsen framhåller emellertid, att man under de närmaste åren måhända kan påräkna en icke obetydlig tillfällig ökning av tillgången på folk- och småskollärare, beroende på i vilken utsträckning de lärare, som då uppnår pensionsåldern enligt tidigare gällande bestämmelser, kommer att begagna sig av sin rätt att enligt de år 1951 beslutade nya pensioneringsbestämmelserna kvarstå till den övre gränsen för respektive pensioneringsperioder.

Folkskolläraryrkesförbundets styrelser avvisar — med hänsyn dels till svårigheten att bedöma i hur hög grad folkskollärarna kommer att använda sig av möjligheterna att övergå till andra skolor, dels till att de nya pensioneringsbestämmelsernas verkningar ännu icke kan överblickas — tanken att nu öka intagningarna vid seminarierna och föreslår, att skolöverstyrelsen snarast möjligt låter företaga förnyad utredning om folkskolans lärarbehov under de närmaste åren.

Sveriges förenade studentkårer kritiserar tanken att öka intagningen i folkskoleseminarierna:

Den hårdaste lärjungebelastningen kommer 1952/57 att ligga på folkskolestadiet, 1956/61 på realskolestadiet och i början av 1960-talet på gymnasiestadiet. Det måste då vara opraktiskt att försöka möta den begynnande toppbelastningen på realskolestadiet omkring 1955 med folkskollärare, vilka i så fall skulle dragas bort från sitt eget skolstadium för vidareutbildning under folkskolans maximibelastning. Lämpligare vore att söka draga huvuddelen av folkskollärarna till denna utbildning först efter 1957 för att tillföras läroverken omkring 1960. En ökad intagning i folkskoleseminariernas stu-

dentlinjer under de närmaste åren skulle minska tillgången på nya universitetsstuderande just då antalet dylika borde ökas. Om en ökad intagning i folkskoleseminarierna ändå prövas nödvändig, bör den inriktas på den 4-åriga linjen.

8. Fortbildningskurser för folkskollärare m. fl.

Krisutredningen ingår även på frågan, huruvida det icke med hänsyn till lärarbristens omfattning blir nödvändigt att som en krisåtgärd skapa någon form av *fortbildning av folkskollärare, som icke kan utnyttja de föreslagna möjligheterna till akademiska studier* för förvärvande av viss behörighet som ämneslärare på realskolestadiet:

Utredningen erinrar om de fortbildningskurser i fysik och kemi för folkskollärare, som varit anordnade somrarna 1948—1950. Den redovisar också vissa insända förslag till vidareutbildning av folkskollärare, bland annat förstärkt seminarieutbildning. Väsentliga omständigheter talar enligt utredningens mening mot sistnämnda utbildningsform.

Därefter diskuteras möjligheterna att tillvarata den säkerligen befintliga reserv av folkskollärare, som är intresserad för akademiska studier men som av kostnadsskäl eller andra orsaker icke kan för någon längre tid avbryta tjänstgöringen för universitetsstudier. I viss utsträckning skulle ett sådant tillvaratagande möjliggöras, om *studierna* kunde bedrivas *jäm-sides med tjänstgöring* åtminstone tidvis, vilket skulle förutsätta universitetsundervisning icke alltför långt från hemorten.

Utredningen erinrar om att undervisning av universitetsstandard, skild från universitet och högskola, förekommit redan på 1890-talet i Sverige; den framhåller även universitetscirklarna i Sverige och university extension i England och Amerika.

Den väsentliga skillnaden mellan universitetscirklarna och den utbildning utredningen tänker sig för nu ifrågavarande kategori är, att utbildningen enligt utredningens mening helt borde inlemmas i universitets eller högskolas verksamhet och att sålunda *undervisningen skulle vara fullt likvärdig med den till universitet eller högskola förlagda*.

De problem, som bortsett från principfrågan uppställer sig vid en utvidgad universitetsverksamhet, gäller främst i de experimentella ämnena tillgången på lämpliga lokaler med tillräcklig utrustning och i samtliga ämnen möjligheten att ställa kvalificerade lärarkrafter till förfogande. Utredningen hyser den uppfattningen, att det ute i landet finns *högre allmänna läroverk, tekniska gymnasier, folkskoleseminarier eller andra högre läroanstalter*, som har moderna och rymliga institutioner med så omfattande experimentell utrustning, att dessa åtminstone i vissa ämnen utan vidare eller med viss komplettering kan anses jämförbara med ett övningslaboratorium vid universitetsinstitution, vad förutsättningarna för laborationer i 1-betygskursen beträffar. I fråga om *lärarkrafter* framhålles bland annat, att det vid många läroverk och liknande läroanstalter finnes lärare, vilka tidigare varit docenter eller innehåft befattningar vid högskoleinstitution och som fortfarande uppehåller vetenskapliga kontakter.

Vad *tiden* för undervisningen beträffar framhålles, att i den mån terminerna användes för utbildningen, laborationsarbetet delvis finge förläggas

till eftermiddagarna och föreläsningar och övningar till kvällarna. Mest fördelaktigt vore det, om en väsentlig del av laborationerna kunde avverkas på sommaren.

Med hänsyn till krissituationen vore det önskvärt med utvidgad universitetsundervisning i samtliga ämnen, som uppvisar brist på vederbörligen fackutbildade lärare. Utredningen har dock ansett det motiverat, att denna form av akademisk utbildning, vars lämplighet och möjligheter bör prövas, innan den ges större omfattning, till att börja med begränsas till de naturvetenskapliga ämnena, där lärarbristen tenderar att bli katastrofartad.

Utredningen har sålunda stannat för att föreslå, att *universitetskurser* av skisserat slag *anordnas i matematik, fysik, kemi, zoologi och botanik* och att på grund av det stora lärarbehovet i dessa ämnen *två kurser* kommer till stånd *i varje ämne*. Utredningen fortsätter:

Enklast är det att organisera decentraliserad universitetsundervisning i matematik. Universitetsundervisning i fysik torde icke kunna ordnas annat än i direkt anslutning till universitet eller högskola. Fysikkurserna bör därför förläggas till exempelvis Stockholm och Göteborg. Fördelen med kurser i dessa städer är också, att där finns ett bredare rekryteringsunderlag än på andra håll. Utan att för övrigt nämna någon bestämd stad framhåller utredningen, att vid planering av universitetskurserna under alla förhållanden övre Norrland, där lärarbristen är mest oroväckande, bör komma i fråga.

Eftersom den ifrågasatta utvidgningen av universitetens verksamhet motiveras av den aktuella krissituationen i de högre skolorna, ligger det i sakens natur, att rätten att delta i denna form av akademisk undervisning måste vara begränsad. Utredningen har utgått ifrån att sådan rätt främst bör tillkomma *folkskollärare (övningsskollärare) och övningslärare*, i enlighet med vad som gällde för de tidigare fortbildningskurserna i fysik och kemi. Därutöver bör kurserna också vara tillgängliga för *personer* utan akademisk examen, *som avlagt vanlig eller teknisk studentexamen* och dokumenterat sin användbarhet som lärare i överensstämmelse med vad skolöverstyrelsen anförde i sin hemställan om anslag till fortbildningskurser under budgetåret 1951/52. Vid konkurrens om plats i kurs bör dock i regel väl vitsordad folkskollärare på grund av sin praktiska lärarutbildning ha företräde.

I fråga om förkunskaper måste de av universitet eller högskola uppställda fordringarna för deltagande gälla.

De praktiska problem, som sammanhänger med planens förverkligande, bör det enligt utredningens mening ankomma på kanslersämbetet att i samråd med skolöverstyrelsen taga ställning till och avgöra.

De sammanlagda kostnaderna för 2 kurser i vart och ett av ämnena matematik, fysik, kemi, zoologi och botanik beräknar utredningen för budgetåret 1952/53 till 98 700 kronor. Därvid har ej medräknats eventuellt förekommande reseersättningar och traktamenten till kursledare och lärare, stipendier till kursdeltagarna och eventuellt erforderligt engångsanslag, beräknat till 40 000 kronor, till nyanskaffning av material för fysikkurs. Utredningen hemställer, att vid utgången av budgetåret 1951/52 befintlig reservation på anslaget VIII II. 30 »Fortbildningskurser för folkskollärare

och övningslärare» får användas för ändamålet och att i övrigt erforderliga medel anvisas.

Beträffande arvoden åt kursledare och lärare anför utredningen bland annat:

Vid sin beräkning av kostnaderna för utvidgad universitetsverksamhet av ifrågasatt omfattning har utredningen utgått från de löneförmåner, som motsvarande lärare vid de akademiska lärosätena åtnjuta, och omräknat dem efter den här erforderliga arbetsinsatsen på basis av den för akademiska lärare fastställda tjänstgöringsskyldigheten.

För kursledare har det arvode och den tjänstgöringsskyldighet varit normgivande, som gäller för docentkompetent biträdande lärare. Denne har samma lön som docentstipendiat, d. v. s. 14 505 kr. per år, och hans tjänstgöringsskyldighet uppgår till 2 vetenskapliga föreläsningar eller 6 timmar propedeutisk kursundervisning eller 12 timmar handledning av laborationsövningar i veckan.

För assistenter och amanuenser har utredningen byggt på förste assistents lön och tjänstgöring, den förra uppgående till 10 440 kronor och den senare omfattande 5 timmar om dagen under 8 månader. Detta synes väl motsvara den arbetsinsats, som kommer att krävas vid laborationsövningar under universitetskurs. För vetenskapliga föreläsningar har beräknats ett arvode av 75 kronor per timme och för propedeutiska föreläsningar och räkneövningar 40 kronor per timme.

Skolöverstyrelsen tillstyrker krisutredningens förslag. Överstyrelsen förutsätter dock, att tillträde till ifrågavarande kurser medges icke blott folkskollärare utan även andra med förutbildning, som berättigar till inskrivning vid universitet och högskolor. Reservationen på anslaget VIII H. 30 torde enligt överstyrelsens beräkning vid innevarande budgetårs utgång endast komma att uppgå till omkring 19 000 kronor.

Statkontoret ansluter sig i princip till utredningens förslag. Ämbetsverket anser dock arvodena åt lärare vid kurserna böra utgå med lägre belopp:

Till utgångspunkt för kostnadsberäkningarna har tagits nu utgående ersättningar till docentkompetenta biträdande lärare samt amanuenser och assistenter vid universiteten. Emellertid måste dessa ersättningar anses inbegripa ersättning icke enbart för undervisning utan jämväl för ett viss mått av forskning. Vidare är de avvägda med tanke på helårsanställning, medan nu ifrågavarande kurser är så upplagda, att de normalt skulle kunna förenas med en heltidsanställning såsom lärare vid universitet eller högre skola. De avses sålunda till väsentlig del skola förläggas till ferietid. De föreslagna arvodena torde därför kunna nedsättas med i vart fall en tredjedel. Arvodena för föreläsningar torde böra fastställas till högst 50 kronor och för övningar till högst 25 kronor.

Statens lönenämnd finner det svårt att på grundval av vad utredningen anfört bedöma, vilka arvoden som bör utgå till lärarna vid kurserna. Därest emellertid arvodena anses böra fastställas, innan närmare uppgifter står att vinna, vill lönenämnden framhålla:

Utredningens beräkningsgrund synes mindre adekvat, då hänsyn ej tagits till att motsvarande akademiska lärare har andra arbetsuppgifter än undervisning. Även bortsett från detta förefaller de föreslagna arvodesbeloppen nämnden högt tilltagna. Då emellertid för fullgörande av den avsedda undervisningsskyldigheten torde erfordras omfattande förberedelsearbete och med hänsyn härtill de föreslagna ersättningsbeloppen icke kommer att avse enbart den tid, respektive kurser pågår, utan även tid härutöver, vill lönenämnden icke motsätta sig att i avbidan på närmare erfarenheter arvoden till kursledare, assistenter och amanuenser tills vidare fastställas i enlighet med utredningens förslag. Nämnden förutsätter dock, att i förekommande fall vederbörande lärare vid tjänstledighet, föranledd av arbete vid universitetskurs, skall vidkännas C-avdrag (motsvarande) i innehavande tjänst eller befattning.

De föreslagna arvoden för föreläsningar och räkneövningar anser lönenämnden för höga. Nämnden erinrar, att till speciallärare vid lantbruks-högskolan utgår ersättning med högst 50 kronor för reducerad undervisningstimme (en föreläsningstimme eller två övningstimmar eller en exkursionsdag).

Universitetskanslern förordar, att här ifrågavarande kurser — därest de anses böra komma till stånd — organiseras av universiteten (högskolorna). Närmare undersökning synes kanslern erforderlig rörande de resurser, som med avseende å lokaler och lärare kan stå till buds och under vilka former undervisningen bör bedrivas och vederbörlig examination förrättas. Det torde få ankomma på kanslersämbetet att, sedan nämnda utredning verkstälts, i samråd med skolöverstyrelsen taga ställning till de praktiska problem, som sammanhänger med kursernas anordnande.

Överstyrelsen för de tekniska högskolorna, som anbefallts avgiva utlåtande över utredningens förslag i vad avser lokalförhållandena vid Chalmers tekniska högskola, åberopar vad kollegienämnden vid Chalmers tekniska högskola i yttrande anfört. Kollegienämnden yttrar i huvudsak:

Högskolans fysiklokaler torde kunna ställas till förfogande för ifrågasatt kurs endast under tiden den 15 juni—den 15 september. Om kursen kommer till stånd, förutsätter kollegienämnden, att institutionsföreståndaren eller laboratorn får överinseende över kursen samt att högskolan erhåller ersättning för sina omkostnader för kursen. Materielkostnaderna beräknas till minst 2 000 kronor. Kollegienämnden finner det önskvärt, att minst en av högskolans ordinarie assistenter i fysik deltar i handledningen vid laborationsövningarna.

Folkskolläraryrkesförbundens styrelser yttrar, att, huruvida folkskollärarnas vidareutbildning för undervisning inom realskolan skall äga rum i direkt anslutning till universitet och högskolor eller om den skall förläggas till decentraliserade kurser under universitetens överinseende, är en fråga som bör avgöras med hänsyn till möjligheterna att praktiskt realisera de olika alternativen. Med hänsyn till lokalbristen vid universiteten och högskolorna torde det medföra stora svårigheter för dessa att under

pågående terminer taga emot ytterligare ett stort antal studerande. För universiteten och högskolorna skulle det därför utan tvivel innebära avsevärda fördelar, om de föreslagna kurserna kunde anordnas under ferietid och förläggas till skilda delar av landet.

Sveriges förenade studentkårer avstyrker, att kurser anordnas på det sätt krisutredningen föreslagit. Sammanslutningens kritik innehåller i huvudsak följande:

De av utredningen åberopade universitetscirklarna m. m. är av en helt annan karaktär än de av utredningen föreslagna kurserna. Undervisningen vid de sistnämnda borde vara i alla avseenden jämförbar med den ordinarie 1-betygsundervisningen. Detta kan dock icke åstadkommas, om utredningens förslag accepteras. Det räcker att framhålla de föreslagna gymnasielaboratoriernas bristfälliga utrustning, den fullständiga avsaknaden av vetenskaplig litteratur och inte minst svårigheten att få kompetenta lärare; lektorerna torde till följd av lärarbristen inte stå till förfogande. Vidare är 1-betygsundervisningen av sådan art, att bedömandet av de studerandes kunskaper är möjligt endast om vederbörande lärare kan följa de studerande under större delen av studietiden. Det skulle bli svårt att få ett rättvist och likformigt bedömningssystem vid de av utredningen föreslagna kurserna.

Då emellertid krisåtgärder måste vidtagas, föreslår SFS, att fortbildningskurser anordnas i form av 1- och 2-betygskurser under somrarna vid universiteten och högskolorna, vilka kurser bör stå öppna även för andra studerande än folkskollärare. SFS anför bland annat:

Krisutbildningen i syfte att leda till 1 eller 2 betyg bör arrangeras i form av sommarkurser vid universiteten och högskolorna. Övningslaboratorierna vid dessa står så gott som alltid outnyttjade under sommaren. En enkel överslagsberäkning ger vid handen, att i de ämnen det här framförallt gäller — kemi, botanik och zoologi — enbart vid universiteten och Stockholms högskola per år följande antal platser skulle kunna ställas till förfogande för laboranter för 3 månader under tiden 15/5—15/9, varvid 14 dagar reserverats för iordningställande av laboratorierna:

kemi	90
fysik	90
botanik	60
zoologi	60
	<hr/>
Summa	300 platser/år

Detta antal, som är mycket lågt beräknat, skulle för övrigt kunna utökas avsevärt, om tekniska högskolornas och de medicinska fakulteternas lokaler kunde utnyttjas. För att täcka den av utredningen beräknade bristen på läroverkslärare torde således de kurser, som på detta sätt skulle kunna arrangeras inom ramen för universitetens och högskolornas nuvarande resurser, vara tillfyllest.

SFS anser det möjligt att under sommarmånaderna erhålla tillgång till erforderligt antal extra lärarkrafter.

SFS förutsätter, att tillträdet till kurserna spärras genom inträdesskrivningar av samma slag som anordnas för övriga studenter. Tillträde till kurserna bör givetvis vara öppet även för andra studerande än folkskollärare; genom att även övriga studenter beredes tillträde till dessa »sommarkurser» skulle de snabbare kunna börja sin lärargärning. Kurserna bör i övrigt arrangeras som vanligt vad beträffar laborationsövningar och dylikt och vara anordnade så, att en 1-betygskurs påföljande sommar kan överbyggas med en kurs, som leder till 2 betyg. De bör avslutas med tentamen för professor i vanlig ordning. Om tiden före inträdesskrivningen av de studerande användes för inledande studier i ämnet och om höstterminen utnyttjades för tentamensläsande samt under förutsättning att examensstadgans normaltidsbestämmelse iakttoges, synes det möjligt att nedbringa undervisningstiden per betygsenhet till 3 månader.

Läroverkslärarnas riksförbund accepterar utredningens förslag.

9. Ekonomiska stödåtgärder m. m.

Krisutredningen finner det angeläget, att *de studentsociala stödåtgärderna* ytterligare vidgas och effektiveras, icke minst i vad avser de lägre akademiska studierna och däribland studierna för filosofisk ämbetsexamen. Sålunda synes det utredningen böra övervägas, om och under vilka villkor ett mera omfattande stipendiesystem kunde införas, enligt vilket stipendier av viss storlek tilldelades universitetsstuderande, som förbereder sig för lärarbanan särskilt i bristämnen eller som förbinder sig att efter examen tjänstgöra som lärare under ett visst antal år inom vissa mindre eftersökta områden.

Utredningen anser det nödvändigt, att *särskilda åtgärder* vidtagas för att stimulera *folkskollärare och övningslärare till akademiska studier*. Löneförmånerna vid den högre skolan kan visserligen, anför utredningen, betyda en icke obetydlig inkomstökning och en högre tjänsteställning men torde icke komma att anses så stora och kanske icke heller så säkert inom räckhåll, att de uppväger betänkligheterna mot att avstå från en anställning och kasta sig in på högskolestudier.

De ekonomiska stödåtgärder, som närmast synes böra komma i fråga, är dels *förmånliga tjänstledighetsvillkor*, dels *särskilda stipendier*.

Utredningen föreslår ändring i avlöningsreglementet för folkskollärare till överensstämmelse med statens allmänna avlöningsreglemente i det hänseendet, att folkskollärare skall kunna få *B-avdrag under tjänstledighet* för studier för vinnande av högre lärdomsmeriter i visst ämne. Härom yttrar utredningen bland annat:

Förmånen skulle innebära, att en ordinarie folkskollärare i Ca 21: 21 i ortsgrupp 3 vid ett läsårs tjänstledighet finge behålla omkring 6 000 kronor av sin lön och avstå omkring 4 500 kronor. Detta synes utgöra så pass stora förmåner, att ämnesintresserade folkskollärare därigenom borde sti-

muleras till akademiska studier för vinnande av den högre behörigheten för undervisning i realskola eller å enhetsskolans högstadium.

I sådant fall, då folkskollärare behöver tjänstledighet från ordinarie eller extra ordinarie anställning för att kunna bedriva sina akademiska studier, men skolstyrelsen icke beviljar sådan ledighet, bör frågan om tjänstledigheten kunna hänskjutas till skolöverstyrelsen för avgörande.

Vidare föreslår utredningen, att folkskollärare eller övningslärare under studietiden skall kunna erhålla *stipendium* på vissa villkor. Stipendium skall icke utgå under den tid, då den studerande åtnjuter B-avdrag, eller överhuvudtaget under det budgetår, då B-avdrag åtnjutes.

För *studier vid universitet eller högskola* föreslås stipendiebeloppet utgöra 2 000 kronor för år räknat. Utredningen anser sig icke kunna föreslå större stipendium med hänsyn till de belopp, vilka för närvarande utgår som licentiand- och doktorandstipendier (2 500 respektive 5 000 kronor) och som stipendier till blivande distriktstandläkare. Antalet stipendier synes för budgetåret 1952/53 böra maximeras till 300. Med hänsyn till den stora bristen på lärare i matematisk-naturvetenskapliga ämnen torde 200 av stipendierna böra reserveras för studerande i dessa ämnen, med möjlighet till jämkning, om skolöverstyrelsen så prövar skäligen. För budgetåret 1952/53 skulle alltså erfordras ($300 \times 2\,000 =$) 600 000 kronor. — Utredningen utgår från att sådan stipendiat, som nu avses, också skall kunna erhålla *räntefritt studielån eller lån med statlig kreditgaranti*.

För personer, som begagnar sig av den *kursundervisning* utredningen föreslagit, föreslås ett stipendiebelopp av 500—800 kronor. Beloppets storlek i varje enskilt fall föreslås skola bestämmas av skolöverstyrelsen med hänsyn till kursens längd. Därest stipendiaternas antal uppgår till det beräknade (högst 192), skulle stipendiebehovet för budgetåret 1952/53 utgöra omkring 125 000 kronor.

Med hänsyn till omöjligheten att beräkna antalet studerande, som kommer att begagna sig av de olika utbildningsvägarna (antalet folkskollärare med B-avdrag inräknat), hemställer utredningen, att erforderliga stipendie-medel beviljas under ett *förslagsanslag*. Därest så sker, torde för budgetåret 1952/53 ett belopp av 650 000 kronor vara tillräckligt.

Slutligen hemställer utredningen om ytterligare några åtgärder i syfte att stimulera intresset för lärartjänstgöring och vidareutbildning. Dessa gäller *reseersättning* och *viss dagersättning vid vikariatstjänstgöring*:

Sälunda föreslås ändring i förmånligare riktning av de bestämmelser, som nu gäller enligt k. br. den 16 april 1948 beträffande reseersättning vid vikariatstjänstgöring vid allmänna läroverk och folk- och småskoleseminarier. Detta skulle säkerligen stimulera personer, som icke är lärare men har akademisk utbildning eller lärarinneexamen, t. ex. präster och gifta kvinnor, att åtaga sig lärartjänstgöring i större utsträckning.

I betänkande av 1945 års seminariesakkunniga angående åtgärder för underlättande av lärarrekruteringen å avlägset belägna orter m. m. före-

slogs, att reseersättning för s. k. korttidsvikariat i folkskola skulle utgå för vikaries resa till och från vikariatsorten i huvudsak enligt de grunder, som tillämpades vid läroverken. Förslaget om sådan reseersättning har icke förverkligats. Utredningen, som finner det synnerligen angeläget, att folkskollärare icke vägras tjänstledighet för studier på grund av svårighet att er-hålla vikarie, föreslår, att möjlighet beredes vikarie till skälig reseersättning.

Också vidgad möjlighet till sådan dagersättning, som utgår till vissa pensionerade lärare enligt SFS 1950:515, skulle med all sannolikhet göra fler undervisningskompetenta personer benägna att åtaga sig lärarvikariat.

S k o l ö v e r s t y r e l s e n tillstyrker krisutredningens förslag. Med hän-hyn till framfört förslag om höjning av licentiand- och doktorandstipendierna föreslår överstyrelsen dock, att det av utredningen föreslagna stipendiebeloppet av 2 000 kronor höjes till 2 500 kronor. Överstyrelsen understryker kraftigt utredningens uttalande om vikten av att *de studentsociala åtgärderna ytterligare vidgas och effektiveras* samt om införande av ett mera omfattande stipendiesystem för universitetsstudierande och anför härom bland annat:

Den normala utbildningsvägen till filosofisk ämbetsexamen är och förblir dock huvudvägen till läroverkslärarkompetens. Överstyrelsen framhåller, att de folkskollärare, vilka avses i utredningens förslag, i många fall bildat familj och därför måhända av ekonomiska skäl endast kan fullgöra den akademiska utbildningen i etapper, varigenom tidsvinsten i många fall skulle bli illusorisk. Mellan de båda utbildningsvägarna bör emellertid icke råda något motsatsförhållande. Båda är erforderliga i nuvarande situation och båda bör underlättas. Överstyrelsen vill därför framhålla angelägenheten av att jämväl utökade studentsociala åtgärder för studierande, som i vanlig ordning förbereder sig för lärarbanan, vidtagas i väsentlig omfattning.

Även övriga av krisutredningen nämnda åtgärder av ekonomisk art i syfte att få fram lärare för den högre skolan anser överstyrelsen böra undersökas, t. ex. ifråga om personer, som icke är lärare men som har akademisk examen eller examen från högre lärarinneseminarium, och vidare pensionerade lärare. I fråga om sistnämnda kategori kommer överstyrelsen att fram-lägga vissa förslag i särskild skrivelse.

S t a t s k o n t o r e t har i sak icke något att erinra mot utredningens förslag rörande B-avdrag. Då åtgärden är särskilt betingad av krisförhållandena, synes emellertid ändring i folkskolans avlöningsreglemente icke påkallad, utan lär Kungl. Maj:t böra inhämta riksdagens bemyndigande att för en lämpligt avpassad tidsperiod lämna ett generellt medgivande av antytt slag. Däremot ställer sig ämbetsverket avvisande till tanken på särskilda stipendier till folkskollärare, som avser att skaffa sig begränsad behörighet för undervisning i realskola. Då dylik behörighet enligt uttalan-den av utredningen skulle påverka lönesättningen, finner statskontoret det sålunda icke motiverat att i stipendiehänseende försätta dessa i ett bättre

läge än övriga studerande vid universiteten, som inriktar sina studier på en fullständig ämbetsexamen. Ämbetsverket avstyrker därför förslaget i denna del.

Även s t a t e n s l ö n e n ä m n d, som i och för sig icke funnit anledning till erinran mot förslaget beträffande B-avdrag, anser erforderliga bestämmelser härom böra meddelas i annan ordning än genom ändring i avlöningsreglementet. Vad krisutredningen föreslagit angående reseersättning vid vikariatstjänstgöring och vid s. k. korttidsvikariat i folkskola samt rörande vidgade möjligheter till dagersättning för vissa lärarkategorier har icke givit lönenämnden anledning till erinran.

U n i v e r s i t e t s k a n s l e r n har intet att erinra mot utredningens förslag i vad avser B-avdrag, ej heller mot rätt för folkskollärare att vid universitet kunna erhålla räntefria studielån, lån med statlig kreditgaranti och naturastipendier. Däremot anser sig kanslern, i likhet med flertalet av de i ärendet hörda akademiska myndigheterna, icke böra tillstyrka krisutredningens förslag om *stipendier* å 2 000 kronor till folkskollärare, som bedriva akademiska studier. Genomförandet av ett dylikt förslag skulle medföra en icke önskvärd kategoriklyvning av universitetsstuderandena med folkskollärarna som en särskilt privilegierad grupp. För folkskollärare, som inriktar sina studier på partiell kompetens med 2 å 3 betyg, torde förmånen av tjänstledighet med B-avdrag under en stor del av studietiden få anses tillfyllest. De folkskollärare, som går utbildningsvägen med en 4-betygsexamen, blir härigenom kompetenta till lärartjänster i högre löneställning, varför man torde kunna räkna med att denna utbildningsväg blir lockande utan särskilda stipendier. Huruvida stipendier bör avses för deltagare i de föreslagna fortbildningskurserna, bör prövas i samband med de överväganden, som måste äga rum beträffande kursernas organisation m. m.

Kanslern föreslår slutligen, att för den ökade akademiska undervisningen för motverkande av lärarbristen äskas *ett klumpanslag av förslagsvis 750 000 kronor*:

Krisutredningen har icke framlagt några beräkningar av de kostnader, en utökad lärarutbildning vid universitet och högskolor av det slag utredningen förordat, kan väntas medföra. I de akademiska myndigheternas remissyttranden har framförts krav på utökade lokaler, förstärkning av lärarkrafterna och förhöjda materielanslag. Dessa krav uppgår — fränsett byggnadskostnader — enligt av kanslern verkställd överslagsberäkning till inemot 2 miljoner kronor. Den korta remisstiden har icke möjliggjort för kanslern att i detalj granska dessa krav och bilda sig en uppfattning rörande angelägenhetsgraden av desamma. Härtill kommer, att man för närvarande icke har möjlighet att bedöma det exakta anslagsbehovet, då varje prognos saknas angående omfattningen av den ökade tillströmning av studerande, varmed man bör räkna. Under förhanden varande omständigheter måste kanslern därför begränsa sig till att förorda, att för ökad akademisk undervisning för motverkande av lärarbristen av riksdagen äskas ett klump-

belopp, att ställas till Kungl. Maj:ts förfogande för att efter Kungl. Maj:ts prövning fördelas mellan universiteten och högskolorna. I nämnda avseende synes ett belopp av förslagsvis 750 000 kronor böra anvisas.

Garantilånenämnden framhåller nödvändigheten av att öka studiehjälpen även åt studenter, som väljer den normala akademiska utbildningen:

De stödåtgärder, som otvivelaktigt är nödvändiga, måste kombineras med likvärdigt stöd åt läraraspiranter, som väljer den normala akademiska utbildningen. Man måste eljest befara, att de av utredningen föreslagna utbildningsvägarna ter sig förmånligare än akademikerbanan och att de för lång tid konserverar standardsänkningen.

Utredningens förslag till stipendiering av snabbutbildningen, avseende stipendier å sammanlagt 600 000 kronor, bör sålunda jämföras med medelsanvisningen till naturastipendier, som nu utgör 299 000 kronor och avser alla fakulteter. I fråga om jämförelsen med licentiand- och doktorandstipendier måste man hålla i minnet, att dessa förutsätter avlagd akademisk examen.

Om man till de gynnsamma stipendiemöjligheterna för folkskollärarna fogar möjligheten till tjänstledighet med B-avdrag under viss del av studietiden — faktiskt innebärande studielön på upp till 6 000 kronor under ett år — kan man icke undgå att fråga sig, om icke de studenter, som på normalt sätt meriterar sig för läroverksbanan, har anledning att känna sig missgynnade.

För att öka rekryteringen till de akademiska studier, som syftar till meritering för lärarbanan, och säkra tillgången på fullt kompetenta lärare förefaller det nämnden oundgängligt att öka studiehjälpen i form av både naturastipendier och lån även för läraraspiranter utan folkskollärarytbildning. Att förbehålla ett visst antal stipendier och lån åt de studenter, som förbereder sig för läroverksbanan, särskilt i moderna språk och matematisk-naturvetenskapliga ämnen, torde i en krissituation vara motiverat. Ett hänsynstagande härtill synes dock kunna förväntas vid fördelningen av studiehjälpen och särskilda bestämmelser därför ej vara erforderliga.

Garantilånenämnden anser vidare, att de föreslagna stipendierna åt folkskollärare bör fördelas av statsstipendienämnderna. Nämnden behandlar slutligen vissa frågor om den författningsmässiga regleringen av lån åt här ifrågakvarande stipendiater.

Folkskolläraryt förbundens styrelser yttrar, att de föreslagna ekonomiska stödåtgärderna endast till en mindre del torde kompensera folkskollärarna för de utgifter och de risker det innebär att lämna en tjänst och fortsätta studierna. Med hänsyn till gällande bestämmelser för andra grupper studerande rörande stipendiemöjligheter är styrelserna emellertid medvetna om svårigheterna att i nuvarande situation skapa en förmånligare anordning.

Sveriges förenade studentkårer framhåller, att läroverkens krissituation på lång sikt endast kan bemästras genom ökad examination av filosofie magistrar. Behovet av läroverkslärare kan fyllas endast genom

förverkligande av studentsociala utredningens reformprogram. SFS hemställer därför, att kraftigt verkande studentsociala åtgärder vidtas i fråga om studerande, som i vanlig ordning förbereder sig för läroverkslärarbanan. Härjämte understryker SFS önskvärdheten av en intensifierad yrkesvägledningsverksamhet på gymnasier, byggd på fortlöpande bearbetat prognosmaterial beträffande den akademiska arbetsmarknaden. SFS avstyrker bestämt utredningens tanke på speciella lärarstipendier som en permanent institution.

Vad angår de åtgärder, som är nödvändiga för att *på kort tid* bemästra den aktuella krissituationen, tillstyrker SFS utredningens förslag i fråga om B-avdrag och stipendier för deltagare i fortbildningskurser. SFS tillstyrker också förslaget om att folkskollärare skall kunna få räntefria studielån men anser dylika böra utgå ur allmänna studielånefonden, bland annat därför att tillgången på universitetslån redan är synnerligen begränsad. Mot förslaget om särskilda stipendier å 2 000 kronor framför SFS invändningar:

Krisåtgärderna får icke utformas så, att de motverkar ansträngningarna att på längre sikt öka examinationen av filosofie magstrar. Det bör sålunda icke ställa sig förmånligare för en abiturient att gå vägen via folkskolläraryxamen än att välja den normala utbildningsvägen till fil. mag.-examen. Denna synpunkt synes icke ha tillräckligt beaktats av utredningen, då denna föreslår inrättande av 300 stipendier å 2 000 kronor för folkskollärare. Vägen via folkskolläraryxamen till föreslagen 4-betygskompetens skulle för övrigt i de flesta fall bli längre än den normala vägen till ämbetsexamen.

SFS är väl medvetet om att den rådande krissituationen tvingar fram rent exceptionella nödåtgärder. SFS föreslår att *ifrågasatta 600 000 kronor i första hand användes för räntebefrielse i samband med studielån*. För den händelse denna åtgärd icke kan väntas få avsedd rekryteringsfrämjande effekt, synes man tvingad tillgripa stipendier.

Vad det här gäller synes vara att i görligaste mån stimulera redan examinerade folkskollärare att övergå till läroverkslärarbanan. Därest statsmakterna anser sig böra införa stipendierna, synes därför reformen böra begränsas till att *avse endast folkskollärare, som examinerats 1953 och tidigare*. I enlighet med reformens syfte synes vidare rätten till stipendier böra utsträckas jämväl till *akademiker, som före 1953 skaffat sig viss undervisningsvana* (folkhögskollärare, filosofie kandidater vid läroverken etc.).

SFS vill emellertid kraftigt understryka, att införandet av en sådan särskilt fördelaktig stipendieform för en grupp studenter i avsikt att bereda dem en »genväg» till läroverkslärarbanan under alla förhållanden måste te sig som en svår orättvisa för andra studenter.

II. Speciella åtgärder för avhjälpande av lärarbristen i Norrland.

1. Inledning.

I skrivelse den 23 december 1950 till chefen för ecklesiastikdepartementet framhöll skolöverstyrelsen svårigheterna i samband med lärarrekruteringen vid vissa norrländska läroverk. Överstyrelsen fann skäl föreligga till att problemet om den norrländska läroverkslärarbristen upptogs till behandling i dess helhet. Enligt överstyrelsens mening hade krisläget under senare år undergått en hastig försämring, varför åtgärder snabbt borde vidtagas för att förhindra en ytterligare skärpning.

Med anledning härav anmodades läroverkens krisutredning att så skyndsamt som möjligt inkomma med utredning och förslag i fråga om de av överstyrelsen berörda förhållandena.

I sin den 20 februari 1951 avgivna *utredning och förslag angående åtgärder för avhjälpande av ämneslärarbristen vid de högre skolorna i övre och mellersta Norrland* föreslår läroverkens krisutredning, att åtgärder vidtagas för

ledigförklarande av extra ordinarie adjunktstjänster i Ce 24 och extra ordinarie ämneslärartjänster i Ce 24 eller Ce 22 *enligt särskilda grunder* (orts- och ämnesbundenhet),

inrättande av vissa extra ordinarie tjänster, tillgängliga för lärare med lägre kompetens än som krävs för motsvarande ordinarie tjänster, nämligen av högst 10 extra ordinarie lektorstjänster i Ce 30, avsedda för högre allmänna läroverk, högst 35 extra ordinarie adjunktstjänster i Ce 26, avsedda för allmänna läroverk och småskoleseminarier, samt högst 35 extra ordinarie ämneslärartjänster i Ce 26 och Ce 24, avsedda för kommunala flickskolor och mellanskolor, respektive högre folkskolor,

höjning av arvodena till föreståndaren för den egentliga lärarkursen, till ordinarie och extra ordinarie lärare i läroämnena samt till handledare vid *högre allmänna läroverket i Umeå* enligt utredningens förslag den 22 september 1950 samt

jämställande i lönehänseende av de högre folkskolornas ämneslärare med de kommunala mellanskolornas.

Inom krisutredningen har *reservationer* anförts dels av läroverksadjunkten G. Herrström och lektorn G. Mellbourn, dels av rektorn E. Ekman.

Herrström och Mellbourn anför avvikande meningar i fråga om ledigförklarande och inrättande av tjänster samt föreslår särskilt lönetillägg för samtliga ämneslärare i övre och mellersta Norrland.

Ekman föreslår också avlöningsförstärkning för samtliga nämnda lärare.

I sitt utlåtande över utredningens förslag anför skolöverstyrelsen, att effektiva åtgärder för att bemästra lärarbristen i allmänhet i

det långa loppet kan förväntas påverka även det norrländska problemet. Men situationen i övre och mellersta Norrland har inträtt i ett sådant läge, att snabbt verkande åtgärder är ofrånkomliga.

2. Lärarbristen i Norrland.

Läroverkens krisutredning erinrar om att ämneslärarbristen vid de högre skolorna i Norrland i skilda sammanhang påtalats. *Övre Norrland* (Norrbottnens och Västerbottens län) intar otvivelaktigt i många avseenden en särställning i fråga om denna lärarbrist. Utredningen finner det emellertid påkallat att låta sin undersökning omfatta även *mellersta Norrland* (Västernorrlands och Jämtlands län). Gävleborgs län medtages där- emot icke, då detta i förevarande hänseende bör räknas till det övriga landet.

Orsakerna till lärarbristen i Norrland har av skolöverstyrelsen i visst sammanhang angivits vara framförallt följande.

Ekonomiska förhållanden: höga skatter, höga hyror och höga levnadsomkostnader i övrigt, vilket ej kompenseras genom dyrortsgrupperingen och kallortstillägg; klimatiska förhållanden, vilka i en del fall medföra större sjuklighet; isoleringen, sammanhängande med orternas avlägsenhet och de långa resornas dyrbarhet; obekantskap med förhållandena i Norrland, något som avhållit mången från att alls taga emot något förordnande i Norrland — »Norrlands-skräcken».

Utredningen anser denna analys motsvara det verkliga läget. Trots nackdelarna finner sig dock många lärare väl till rätta i Norrland. Bland fördelarna med norrlandstjänstgöring bör främst nämnas den livliga uppskattningen där av den högre skolan, kollegialiteten mellan lärarfamiljerna samt tillfällena till friluftsliv o. d. Vanligen söker dock lärarna snart transport söderut. Under senare år har den goda platstillgången söderut stimulerat till avflyttning från Norrland. I stället för de avflyttade kommer ofta svagt meriterade vikarier. En dylik utveckling medför ökad arbetsbörda och försämrad trivsel för de kvarvarande kompetenta lärarna.

Krisutredningen lämnar härefter en redogörelse för *den nuvarande brist-situationen*. Av uppgifter rörande antalet ledigförklaranden vid högre allmänna läroverk, realskolor och samrealskolor, utan att tjänst kunnat till sättas, dels år 1946, då en tydligt markerad krissituation redan uppstått, dels år 1950 framgår, att läget undergått en hastig försämring. Tydliga skiljaktigheter mellan de fyra nordligaste länen kunna icke konstateras. Däremot finner utredningen med full säkerhet ådagalagt, att övre och mellersta Norrland drabbats avsevärt hårdare av lärarbristen än landet i övrigt. Utredningen upplyser vidare, att av 30 vid högre allmänna läroverk i undersökningsområdet 31/12 1950 vakanta lektors- och adjunktstjänster 19 stått obesatta mindre än två år och 11 över två år samt att beträffande 48 vid samrealskolorna samma dag vakanta tjänster motsvarande siffror är 39

och 9. De ordinarie tjänsterna är till betydande del vakanta såsom framgår av följande sammanställning:

	Antal ord. tjänster 1950/51	Antal vakanta tjänster ^{81/12} 1950
Högre allmänna läroverk:		
lektorstjänster	69	11
adjunktstjänster	178	18
ämneslärarinnetjänster	23	1
	<u>270</u>	<u>30</u>
Samrealskolor:		
adjunktstjänster	101	43
ämneslärarinnetjänster	26	5
	<u>127</u>	<u>48</u>

Utredningen har även gjort en undersökning beträffande lärarbristen med hänsyn till tillgången på kompetent arbetskraft i de fyra nordligaste länen i jämförelse med förhållandena inom landet i övrigt. Resultatet sammanfattas i följande översikt, däri lärarbristen anges i procent av veckotimmar i läroämnena:

	Övre och mellersta Norrland	Övriga landet
Högre allmänna läroverk	15 %	4 %
Samrealskolor	36 %	10 %
Kommunala mellanskolor	47 %	22 %
Högre folkskolor	47 %	28 %

Inom samtliga undersökta skolformer är således, anför utredningen, bristläget betydligt allvarigare för de högre skolorna i övre och mellersta Norrland än i det övriga landet. Allvarligast är situationen för de kommunala mellanskolorna och de högre folkskolorna, för båda 47 procent. Således bestrides i det närmaste hälften av all undervisning i läroämnena inom dessa båda skolformer av icke kompetenta lärare. Läget kommer utan tvivel att snabbt försämrast.

Slutligen har utredningen gjort en ingående detaljgranskning av bristläget vid varje skola för sig särskilt med hänsyn till lärarnas kompetens. Av undersökningen kan beträffande de olika skolformerna inhämtas bland annat:

Högre allmänna läroverk: Förhållandena är i stort sett gynnsammare inom denna skolform än inom övriga. Undantag utgör dock ämnesgruppen matematik, fysik och kemi. I fråga om gymnasieundervisningen, som ovillkorligen fordrar kompetent arbetskraft, hotas läroverken i Haparanda, Skellefteå och Umeå framför andra av kris.

Samrealskolorna: Inom denna skolform är förhållandena avsevärt sämre än vid de högre allmänna läroverken.

Seminarieerna: Inga påfallande rekryteringssvårigheter synes föreligga utom för folkskoleseminariet i Luleå.

Kommunala flickskolorna: Rekryteringssvårigheterna inom denna skolform förefalla att vara mindre betydande.

Kommunala mellanskolorna: I denna skolform kan vid jämförelse med tidigare nämnda skolor iakttas en mycket mer markant bristsituation.

Högre folkskolorna: Troligtvis främst på grund av den ogynnsamma lönesättningen är förhållandena i fråga om antalet vakanta tjänster vid många av dessa skolor avsevärt sämre än vid flertalet kommunala mellanskolor. Av 61 ordinarie ämneslärartjänster höstterminen 1950 var icke mindre än 48 vakanta. Förhållandena är påtagligt sämre i övre Norrland.

Sammanfattningsvis framhåller krisutredningen, att bristläget vid samtliga skolformer inom undersökningsområdet framträder i bland annat följande avseenden: många ordinarie tjänster locka icke sökande eller blott en sökande, som vakansvikarier eller på befattningar över stat kan sällan provårsmeriterade lärare erhållas, i många fall kan icke lärare med akademisk examen anvisas, täta lärarbyten är vanliga, att anskaffa en tillfällig vikarie erbjuder de största svårigheter, på sistone har det visat sig svårt att över huvud taget uppbringa personer med vilja och någon förmåga att undervisa. Bristläget tenderar att alltmer skärpas.

3. Åtgärder av dirigerande natur.

Krisutredningen finner det icke möjligt att anvisa utvägar att ens tillnärmelsevis avhjälpa lärarbristen vid de högre skolorna i Norrland utan inskränker sig till att föreslå åtgärder, ägnade att så långt görligt är begränsa lärarbristens skadeverkningar, och att anvisa utvägar för att avveckla en på ordinär väg olösbar krissituation vid en högre skola. Utgående från grundsatsen att den otillräckliga arbetskraften bör så fördelas, att ingen del av landet bringas i ett alldeles ohållbart läge, föreslår utredningen åtgärder, ägnade att leda till en viss måttlig omfördelning av arbetskraften. Utredningen ifrågasätter endast åtgärder, som kan realiseras i nuvarande läge, som snabbt kan genomföras och som kan väntas ge verklig effekt. Därvid tänkbara åtgärder kan betecknas som antingen *dirigerande* eller *stimulerande*.

Utredningen dryftar först möjligheterna att *tvångsdirigera extra ordinarie lärare och nytexaminerade lärare* till Norrland. Utredningen avvisar dylika utvägar dels med tanke på konsekvenserna i fråga om tillströmningen till lärarbanan, dels under åberopande av allmänna invändningar mot varje slags tvångsdirigering av lärare. Såsom en tänkbar åtgärd nämner utredningen även *begränsning av möjligheterna* för ungdomen *till högre skolbildning*, men en dylik åtgärd anser utredningen icke kunna begränsas till att gälla endast Norrland.

Däremot föreslår utredningen, att *extra ordinarie adjunkts- och ämneslärartjänster ledigförklaras ords- och ämnesbundna*, dock med möjligheter till undantag i särskilda fall. Utredningen anför bland annat:

När extra ordinarie adjunkts- och ämneslärartjänster år 1937 inrättades, var avsikten bland annat, att de skulle tillföra mindre eftersökta skolor erforderlig arbetskraft. Detta har icke blivit fallet. Under åren 1943—47 ledigförklarade skolöverstyrelsen tjänsterna ords- och ämnesbundna. Av administrativa orsaker fungerade systemet icke så väl, varför överstyrelsen frångick det. Följden härav har blivit, att dessa tjänster i allt större utsträckning kommit att placeras vid Stockholms och andra eftersökta städers förhållandevis väl tillgodosedda läroverk. Det för närvarande tillämpade tillsättningsförfarandet vidmakthåller således bristsituationen på mindre eftersökta orter.

Fördenskull föreslår utredningen, att extra ordinarie adjunktstjänster i Ce 24 i fortsättningen successivt, allteftersom de blir lediga, ledigförklaras ords- och ämnesbundna. De bör fördelas jämnare på landets olika läroverk och ledigförklaras framförallt i ämnesgrupper, där brist på lärare föreligger. Om fall skulle uppstå, då sådana e. o. adjunktstjänster icke lockar sökande, bör de hellre vakantsättas än överflyttas till annan skola. Lokal behörighet till sådan tjänst för fil. mag. utan provår men med väl vitsordad tjänstgöring bör kunna komma i fråga i viss utsträckning. Vidare kan provårsläroverken givetvis ställa godtagbara anspråk på att de icke-ordinarie tjänsterna besättas med provårsmeriterade lärare. Meriterad lärare, som av personliga skäl ej kan flytta från en större stad, bör likaså kunna erhålla en tjänst i Ce 24 vid ett läroverk, som eljest icke borde tilldelas sådan tjänst.

Beträffande e. o. ämneslärartjänster i Ce 24 vid kommunala flickskolor och mellanskolor samt i Ce 22 vid högre folkskolor bör liknande villkor fastställas.

Mot den här föreslagna formen för dirigering av den tillgängliga arbetskraften torde inga berättigade invändningar kunna resas, anser utredningen.

Inom utredningen har ledamöterna Herrström och Mellbourn anmält *reservation* mot utredningens förslag. De anför bland annat, att norrlandsskolorna redan har många högre tjänster än de extra ordinarie vakanta samt att den föreslagna åtgärden skulle missgynna lärare i humanistiska ämnen. Reservanterna föreslår i stället stimulerande åtgärder i form av lönetillägg.

Skolöverstyrelsen avstyrker utredningens förslag beträffande ords- och ämnesbundenhet för extra ordinarie tjänster:

Åtgärden skulle sannolikt ej få nämnvärd effekt, då icke ens ordinarie tjänster i avsedda ämnen lockar sökande. Den skulle också göra lärarbanan mindre attraktiv. Enligt överstyrelsens erfarenhet skulle anordningen medföra ett omfattande administrativt merarbete, som överstyrelsen ej kan åta sig utan personalförstärkning. Överstyrelsen anser dock, att vissa förbehåll kan göras för Norrland, där så kan vara av betydelse.

Statskontoret ansluter sig till utredningens förslag. Enligt statskontorets uppfattning innebär § 122 läroverksstadgan skyldighet för överstyrelsen att tillse, att i ett bristläge tillgängliga icke-ordinarie lärarkrafter

fördelas så rättvist som möjligt. Det bör även ankomma på överstyrelsen att inom ramen för sina befogenheter på frivillighetens väg söka ernå en lämpligare fördelning av nyutexaminerad arbetskraft.

Statens lönenämnd avstyrker utredningens förslag beträffande ords- och ämnesbundenhet för extra ordinarie tjänster, vilken befaras medföra en skärpning av rådande rekryterings svårigheter i fråga om lärarna.

Övre Norrlands rektorsförening avvisar ur principiella synpunkter utredningens förslag.

Läroverkslärarnas riksförbund avstyrker varje slag av tvångsdirigering. Förbundet framför en ingående kritik av utredningens förslag om ords- och ämnesbundenhet av extra ordinarie tjänster. Bland annat anför förbundet, att förslagets genomförande skulle försätta läroverkslärarna i sämre läge än andra jämförbara tjänstemän. Förbundet avstyrker bestämt utredningens förslag, vars realiserande icke anses i nämnvärd utsträckning tillföra Norrland provårsutbildade läroverkslärare och på längre sikt torde få skadliga konsekvenser för landsdelen.

Styrelsen för Målsmännens riksförbund finner en tvångsdirigering av yngre lärare under vissa förutsättningar försvarlig. Styrelsen framhåller, att en begränsning av möjligheterna till högre skolbildning skulle bli en mycket impopulär åtgärd.

4. Åtgärder av stimulerande natur.

Inledningsvis anför krisutredningen, att de åtgärder, som hittills vidtagits för att göra tjänsterna vid de högre skolorna i Norrland mera attraktiva, är obetydliga. Efter samråd med ecklesiastikdepartementet tillämpar skolöverstyrelsen sedan år 1947 en förhöjd meritvärdering för tjänstgöring vid läroverk i övre Norrland (50 procent) och i mellersta Norrland (25 procent). Detta system torde dock i viss mån ha motverkat sitt syfte, därigenom att det ökat omsättningen av lärare. I varje fall har det förlorat i betydelse, allteftersom tillgången på lediga tjänster i det övriga landet ökat.

I det följande behandlas av utredningen angivna möjligheter till stimulerande åtgärder under särskilda rubriker.

a) Provisorisk avlöningsförstärkning.

Utredningen — varmed under detta avsnitt avses dess majoritet (ordföranden och två ledamöter) — anför, att det torde förefinnas en mycket stark opinion bland rektorer, målsmän och andra intresserade i Norrland för en kraftigt tilltagen provisorisk avlöningsförstärkning till alla heltidsanställda ämneslärare vid de högre skolorna där såsom det enda effek-

tiva medlet att förbättra lärarrekyteringen. Utredningen erinrar, att Övre Norrlands rektorsförening år 1950 föreslagit ett årligt lönetillägg för lärarna i övre Norrland på 2 000 kronor. Andra liknande förslag har vid skilda tillfällen framförts, bland annat av föräldraföreningar. Skolöverstyrelsen har år 1940 ifrågasatt högre löneklassplacering för norrlandslärare.

Utredningen uttalar sin livliga förståelse för förslag av angiven art. En allvarlig brist på lärare måste medföra långtgående konsekvenser. Särskilt vill utredningen framhålla, att Norrlands ungdom till följd av lärarbristen riskerar att få sämre möjligheter till fullgod skolutbildning än landets ungdom i övrigt.

Då variationerna i bristläget för övre och mellersta Norrland är jämförelsevis obetydliga, bör enligt utredningens mening ett lönetillägg av 2 000 kronor för övre Norrlands lärare rättvisligen medföra ett liknande tillägg för mellersta Norrlands med åtminstone 1 000 kronor. Till dylika lönetillägg vid de högre kommunala skolorna borde utgå statsbidrag såsom till annan läraravlönning. Statens årliga kostnad för ifrågavarande lönetillägg skulle enligt utredningens beräkningar för budgetåret 1950/51 ha uppgått till 1 031 000 kronor.

Krisutredningen anser sig emellertid för närvarande böra avstå från att framlägga förslag om provisorisk avlöningsförstärkning till lärare vid högre skolor i övre och mellersta Norrland av i huvudsak följande skäl:

Med säkerhet ha åtskilliga mindre, icke centralt belägna skolor i mellersta och södra Sverige lika stora svårigheter med lärarrekyteringen som de norrländska. Med stor sannolikhet skulle en generell avlöningsförstärkning till lärarna i Norrland få till följd, att ett betydande antal skolor i den övriga delen av landet ställdes inför mycket svårbemästrade rekryteringsproblem.

Det är icke heller säkert, att en avlöningsförstärkning skulle bringa avsedd hjälp åt ens flertalet högre skolor inom Norrland, vilket särskilt gäller de nu sämst lottade.

Åtgärden skulle också medföra konsekvenser i form av krav från en rad andra tjänstemannagrupper i Norrland.

Utredningen framhåller slutligen, att utredningen endast åsyftar provisoriska lönetillägg för den akuta lärarbristens avhjälpande. Frågan om en allmän avlöningsförbättring för norrländska tjänstemän anser utredningen däremot med det snaraste böra lösas.

I den inom utredningen av ledamöterna Herrström och Mellbourn avgivna reservationen föreslås, att samtliga heltidsanställda ämneslärare vid högre skolor i övre och mellersta Norrland tillerkännes ett årligt provisoriskt lönetillägg av 2 004 kronor för lärare i Norrbottens och Västerbottens län samt av 1 008 kronor för lärare i Jämtlands och Västernorrlands län. I sitt särskilda yttrande anför ledamoten Ekman, att till samtliga i Norrland tjänstgörande lärare bör utgå en avlöningsförstärkning av sådan storlek, att Norrland förmår ej blott förvärva utan även behålla kvalificerade lärare.

Skolöverstyrelsen delar icke utredningens uppfattning. Enligt överstyrelsens mening är en avlöningsförstärkning den effektivaste åtgärden att förbättra lärarrekyteringen i övre och mellersta Norrland. Överstyrelsen föreslår, att lärare vid högre skolor inom *kallortsområdena III—VI* erhåller en löneplacering, som med *tre löneklasser*, dock högst två över den högsta för ifrågavarande tjänst gällande löneklassen, överstiger vad som eljest skolat gälla, och att lärare inom *kallortsområdena I—II* respektive inom *övriga delar av de fyra nordligaste länen* på motsvarande sätt erhåller en uppflyttning av *två löneklasser* respektive *en löneklass*.

Överstyrelsen anför i huvudsak:

Utredningens farhåga, att en avlöningsförstärkning skulle framkalla lärarbrist i det övriga landet, anser överstyrelsen överdriven. Det är önskvärt, att lärartillgången fördelas jämnare, och det kan då ej undvikas, att rekryteringen försvåras inom hittills bättre tillgodosedda landsdelar. Någon allvarlig brist torde dock ej uppstå i de sydligare landsdelarna.

Den andra av krisutredningens invändningar anser överstyrelsen vara av större betydelse. De befarade olägenheterna kan dock upphävas eller i varje fall avsevärt minskas genom en mindre schematisk utformning av löneförstärkningen.

För erhållande av större differentieringsmöjligheter föreslår överstyrelsen sålunda *tre* (i stället för två) olika belopp för avlöningsförstärkningen. Av praktiska skäl bör vidare avlöningsförstärkningen utgå i form av *förhöjd löneklassplacering*, ej såsom arvode. Slutligen bör uppdelningen av bristområdets skolor efter storleken av den avlöningsförstärkning, som bör tillkomma lärarpersonalen vid skolorna, i största möjliga utsträckning anknytas till grupperingen av orterna i avseende å *kallortstillägg*.

Den förhöjda löneklassplaceringen föreslås gälla samtliga ämneslärarkategorier vid allmänna läroverk, folk- och småskoleseminarier och högre kommunala skolor och omfatta såväl ordinarie som extra ordinarie och extra lärare. Lärare bör åtnjuta denna högre löneklassplacering endast för den tid han är anställd vid skola inom området i fråga. Om han anställes vid annan skola, bör den förhöjda löneklassplaceringen upphöra. Bestämmelser om höjd löneklassplacering inom lönegraden kunna utfärdas med stöd av 24 § Saar. En kompletterande föreskrift torde emellertid erfordras, för att den höjda placeringen ej skall beaktas vid övergång till annan tjänst. Enligt 25 § Saar må tjänsteman *åtnjuta* lön enligt högre löneklass än den högsta inom vederbörande lönegrad. För en mera generell tillämpning av denna bestämmelse på sätt överstyrelsen förutsatt, torde dock likaledes särskilda bestämmelser erfordras. Överstyrelsen utgår ifrån att erforderliga författningsändringar underställas riksdagens prövning.

Merkostnaderna för statsverket vid bifall till överstyrelsens förslag skulle uppgå till omkring 830 000 kronor (för statliga lärare 692 000 kronor, för kommunala 137 000 kronor) jämte rörligt tillägg.

Utredningens invändning mot en avlöningsförstärkning, att en sådan kunde komma att begäras också av andra tjänstemannagrupper i Norrland, kan förefalla tungt vägande. Enligt överstyrelsens mening blir dock alternativet att inskränka eller temporärt nedlägga utbildningslinjer, vilket bland annat skulle drabba nämnda grupper. Det kan också förtjäna framhållas, att de högre skolornas lärare på visst sätt intar en nyckelposition

och att en akut katastrofsituation på annat område (sinnessjukhusläkarna) medfört avlöningsförstärkning.

Inom skolöverstyrelsen har *reservation* anförts av undervisningsrådet C. E. Sjöstedt, som motsätter sig den för kallortsområdena III—VI föreslagna begränsningen till högst två löneklasser över den högsta, då en dylik begränsning skulle få en ogynnsam verkan på rekryteringen till de skolor, som har de största rekryteringssvårigheterna.

Statskontoret ansluter sig till utredningens uppfattning. Ämbetsverket erinrar om att yrkanden om likartade tillägg för provinsialläkare nyligen avvisats (jfr 1951 års statsverksprop., elfte huvudtit., s. 44).

Statens lönenämnd förordar — därest avlöningsförstärkning eller inrättande av extra ordinarie tjänster anses böra genomföras — den sistnämnda anordningen. Från de synpunkter, lönenämnden har att företräda, anses nämligen en tillfällig sänkning av kompetenskraven beträffande lektors- och adjunktstjänsterna vara att föredraga framför medgivande av särskilda »norrlandstillägg», då ett sådant medgivande får förut sättas medföra konsekvenser i form av krav på enahanda tillägg från andra tjänstemannakategorier.

Inom lönenämnden har särskilda yttranden avgivits av två ledamöter.

Övre Norrlands rektorsförening understryker sin förutnämnda framställning om lönetillägg åt lärarna vid de högre skolorna i övre Norrland. Föreningen kritiserar starkt utredningens uppfattning:

En kraftigt tilltagen kompensation för de höga levnadsomkostnaderna i övre Norrland för lärarna är helt enkelt nödvändig. Stämningen bland lärarna har försämrats, sedan krisutredningens förslag framlagts. Det kan befaras, att ett stort antal lärare söker transport till sydligare delar av landet. De av utredningen föreslagna åtgärderna skulle med största säkerhet icke få den stimulerande verkan, som avsetts. En ännu mer skriande lärarbrist än den nuvarande kommer med nödvändighet att orsaka nedläggandet av gymnasie- och realskolavdelningar.

Föreningen, vars medlemmar bäst kan bedöma, vad som i realiteten kan stimulera lärarna att stanna kvar i övre Norrland eller söka tjänster där, hemställer, att de av föreningen föreslagna åtgärderna för ekonomisk kompensation till lärarna snarast vidtages.

Läroverkslärarnas riksförbund finner det nödvändigt, att — utöver en allmän löneförbättring — generella tillägg tills vidare bestämmas för samtliga tjänster i Norrland:

Sådan löneförbättring kan visserligen åstadkommas inom ramen för bestämmelserna i Saar, men den torde då ej bli av den storleksordningen, att den får reell betydelse. För 1:e och 2:e underläkare vid sinnessjukhusen har fastställts tillägg på 4 000 respektive 3 000 kronor. För läroverkens del synes samma belopp — uppräknade med hänsyn till penningvärdets fall — böra bestämmas för lektorer respektive adjunkter. En förändring av rörliga tillägget bör påverka tilläggsbeloppen. Motiv saknas för en skillnad i lönetilläggen mellan de fyra nordligaste länen.

Ett utnyttjande av bestämmelserna i 25 § Saar blir otillfredsställande, då de kan leda till att t. ex. en yngre ordinarie adjunkt, som befinner sig i löneklass 26, kan få tre löneklassers förbättring, medan en äldre kollega, som redan uppnått 29 löneklassen, högst kan få två löneklasser.

Förbundet yttrar vidare, att en lönehöjning för norrlandslärare bör kompletteras med ändrade bestämmelser rörande beräkning av tjänstetid för erhållande av full pension. Om lärare i Norrland finge räkna *dubbla tjänstår för full pension*, skulle förmodligen många lärare, som först sent fått pensionsberättigande tjänst, söka anställning där.

Styrelsen för Målsmännen s riksförbund hemställer, att verkligt positiva åtgärder omedelbart vidtagas för förstärkning av löner och övriga förmåner för samtliga lärare vid de högre skolorna i Norrland samt att förstärkningarna avväges så, att äldre och mera kvalificerade lärare får högre tillägg och förmåner. Styrelsen anför bland annat:

Någon anledning att differentiera lönetilläggen för de olika länen har ej påvisats. Med hänsyn till ökningen av levnadskostnaderna kan det ifrågasättas, om 2 000 kronor nu är ett tillräckligt belopp. Utredningens uttalande om svärbemästrade rekryteringsproblem i södra Sverige verkar för målsmännen i Norrland som ett håån. Vad angår befarade krav från andra tjänstemannagrupper i Norrland, intar ju lärarna en nyckelposition, förutan vilken ingen vidareutbildning till andra tjänstemannayrken är tänkbar. Samma skäl som anförts för avlöningsförstärkningar åt t. ex. sennesjukhusläkare och tingsjurister kan anföras för dylika förmåner åt lärare.

Det torde böra övervägas, om ej lönetillägget bör utmätas högre för högre lärarbefattningar. En särskild stimulans åt lärare i huvudlärarbefattning synes befogad, bland annat med hänsyn till av styrelsen ifrågasatt dirigerings av yngre lärare till Norrland.

Lärarna vid samrealskolorna och kommunala gymnasierna i Kiruna och Malmberget hemställer, att lärarna vid malmfältens läroverk tillerkännes ett årligt lönetillägg, utgörande för kompetent lektor 4 800 kronor, för övriga ämneslärare och för övningslärare 3 600 kronor samt för timplärare ett belopp i proportion till tjänstgöringens omfattning. I framställningen åberopas huvudsakligen kallortstilläggets minskade realvärde, det hårda klimatet, den geografiska isoleringen och den ökade arbetsbördan för kompetenta lärare, varjämte framhålls, att kommunala tillägg tidigare utgått.

b) Inrättande av vissa extra ordinarie tjänster.

Krisutredningen — varmed även under detta avsnitt avses dess majoritet — framhåller, att i en katastrofsituation utomordentliga åtgärder måste tillgripas:

Åtgärder för lärarbristens avhjälpande måste i första hand avse att förhindra, att en katastrofsituation inträder för en viss skola. Med en katastrofsituation menas här, att undervisningen i en viss ämnesgrupp icke längre kan upprätthållas, därför att erforderligt antal acceptabelt kvalifi-

cerade lärare icke på ordinär väg kan uppbringas. En dylik situation har redan inträtt vid vissa skolor, framförallt inom ämnena matematik, fysik och kemi. När ovillkorligen erforderlig lärarkraft ej kan anskaffas på ordinär väg, och när tvångsdirigering ej kan tillgripas, måste utomordentliga åtgärder, ägnade att stimulera lärare att söka tjänsten i fråga, vidtagas.

Utredningen erinrar, att utredningen tidigare med anledning av uppkommen krissituation vid högre allmänna läroverket i Haparanda i första hand föreslagit, att en *extra ordinarie lektorstjänst* av samma typ som vid folkskoleseminarierna, d. v. s. i *Ce 30*, skulle inrättas. För sådana tjänster vid seminarierna kräves, framhöll utredningen, i princip lektorskompetens; på grund av lärarbristen ha *licentiater med provår* och några få *välmeriterade adjunkter med enbart filosofisk ämbetsexamen* kommit i fråga. Utredningen uttalade som sin förhoppning, att samma kompetenskrav som vid seminarierna skulle kunna upprätthållas beträffande den föreslagna tjänsten, men ansåg med hänsyn till det föreliggande bristläget, att även *filosofie magister med genom provår väl vitsordad lärarskicklighet* borde kunna ifrågakomma. Vidare föreslog utredningen provisoriskt inrättande av en *extra ordinarie adjunktstjänst i Ce 26* samt denna tjänsts besättande, om så bleve erforderligt, med *filosofie magister utan provår*. Såsom parallell till de föreslagna tjänsterna åberopade utredningen adjunktstjänster i *Ce 26* vid de högre tekniska läroverken och högre lönegradsplacerade lärare vid kommunala gymnasier.

Efter att ha vägt fördelar och nackdelar med berörda typer av tjänster mot varandra har utredningen beslutat föreslå *provisoriskt inrättande av 10 extra ordinarie lektorstjänster i Ce 30* vid de högre allmänna läroverken, *35 extra ordinarie adjunktstjänster i Ce 26* vid de högre allmänna läroverken, samrealskolorna och småskoleseminarierna samt *35 extra ordinarie ämneslärartjänster i Ce 26* eller *Ce 24* vid de kommunala flickskolorna, kommunala mellanskolorna och högre folkskolorna i övre och mellersta Norrland.

En tjänst av någon av dessa typer anser utredningen böra placeras vid en skola, först sedan ordinarie tjänst varit ledigförklarad minst två gånger under loppet av minst ett år utan att kunna besättas med ordinarie innehavare, och sedan alla tänkbara utvägar att på vanligt sätt erhålla tillräckligt kvalificerad vikarie på tjänsten utan framgång prövats. Sedan Kungl. Maj:t bestämt maximiantalet av ifrågavarande tjänster, bör skolöverstyrelsen pröva, hur många av tjänsterna som skall tagas i anspråk. Beslut om tjänsternas placering vid viss skola bör beträffande de statliga skolorna ankomma på skolöverstyrelsen samt beträffande de högre kommunala skolorna ske i samråd med överstyrelsen. Givetvis bör tjänsterna kunna ledigförklaras i vilken författningssenlig ämneskombination som helst. Utredningen finner det önskvärt med en bestämmelse, som möjliggjorde överflyttande efter överstyrelsens beprövande av eventuellt inom övre och

mellersta Norrland icke erforderlig tjänst till högre skola med lärarbrist inom annan del av landet.

I fortsättningen behandlar utredningen vissa särskilda synpunkter beträffande det framförda förslaget:

Fördelen med tjänster av dessa typer torde vara uppenbar. Framhållas må även, att de föreslagna tjänsterna, genom att de ersätta ordinarie tjänster, icke innebär någon merutgift för statsverket. Årligen bör emellertid omprövas, i vad mån dessa tjänster erfordras under instundande budgetår.

För att den föreslagna anordningen icke skall få prejudicerande verkan vid löneförhandlingar bör starkt betonas dess provisoriska karaktär. Mot förslaget kan anmärkning riktas ur rättvisesynpunkt, men anmärkningen förlorar i tyngd genom att tjänsterna skulle inrättas inom skilda ämnesgrupper. Mot de föreslagna lektorstjänsterna kan anmärkas, att om en adjunkt vid ett läroverk får en sådan tjänst, läroverket ej tillföres någon ny arbetskraft. Emellertid torde vid tillsättning av dylik tjänst meriter enligt första och andra befordringsgrunderna böra tillerkännas mycket starkt företräde, varför en väl kvalificerad fil. mag. bör kunna komma i fråga före en adjunkt med många tjänstår.

Man kunde tänka sig, att de föreslagna tjänsterna inrättas som extra tjänster. Detta skulle dock innebära en försämring på grund av skillnaden i fråga om pensionsförmåner och flyttningersättning m. m.

Utredningen dryftar slutligen frågan, om man icke i stället för att inrätta särskilda extra ordinarie tjänster kunde dispensvägen besätta vakanta tjänster med ordinarie innehavare. Ett dylikt förfarande skulle nödvändiggöra synnerligen långtgående dispensmedgivanden, vilka skulle framkalla kraftig reaktion från olika lärargrupper. Den av utredningen föreslagna anordningens karaktär av provisorium innebär en fördel.

Ledamöterna av utredningen *Herrström och Mellbourn* föreslå i sin reservation, att lektorstjänster i Ce 30 icke inrättas, att i stället maximiantalet adjunktstjänster i Ce 26 höjes från 35 till 45 samt att provisoriska lönetillägg införes för alla ämneslärare. Ledamoten *Ekman* anser, att utredningen i första hand bort föreslå en provisorisk löneförstärkning.

Skolöverstyrelsen tillstyrker utredningens förslag, dock med vissa modifikationer. Bland annat föreslår överstyrelsen i stället för inrättande av extra ordinarie tjänster användning av vikariatslöneförordnanden på ordinarie tjänster. Den här ifrågavarande anordningen betraktar överstyrelsen endast som ett komplement till avlöningsförstärkningen. Överstyrelsen anför i huvudsak följande:

Utredningens förslag överensstämmer i avseende på lektorstjänsterna i huvudsak med av överstyrelsen antytt förslag i skrivelse 23 januari 1951 angående fortsatt successivt utbyggande av läroverksorganisationen med nya statliga gymnasier.

Överstyrelsen tillstyrker krisutredningens förslag. Dock vill överstyrelsen föreslå, att begränsningen av *antalet tjänster* slopas. Om man kräver uppfyllande av de föreslagna förutsättningarna för tjänsternas inrättande,

synes ytterligare restriktioner obehövliga. Det är att märka, att ifrågasavrande tjänster avses skola ersätta ordinarie tjänster i motsvarande lönegrad. Vid uppkommande katastrofhot kan det vara en osmidig omgång, om Kungl. Maj:ts medgivande först måste inhämtas.

Alternativt har krisutredningen framkastat förslag om inrättande av *extra tjänster* i Cg 30 respektive Cg 26 och Cg 24. En dylik anordning medgav Kungl. Maj:t inför katastrofhotet vid läroverket i Haparanda, vilket lett till den akuta krisens hävande för innevarande läsår. Ehuru överstyrelsen anser extra ordinarie tjänster av flera skäl vara att föredraga, kan överstyrelsen också acceptera alternativet med extra tjänster.

Överstyrelsen vill emellertid framföra följande alternativa förslag. Krisutredningens förslag beträffande extra ordinarie lektorstjänster i Ce 30 kan — såsom reservanternas inom utredningen framhållit — få vissa konsekvenser i avseende på lärarkompetensen. Överstyrelsen vill därför föreslå, att i stället för de ifrågasatta tjänsterna i Ce 30 respektive Cg 30 *vikariatslöneförordnanden* på motsvarande ordinarie tjänster skulle kunna ledigförklaras och att de för de extra ordinarie respektive extra tjänsterna föreslagna lägre kompetensvillkoren finge gälla jämväl vikariatslöneförordnandena. Därigenom skulle den tillfälliga karaktären av tjänsternas uppehållande mera markeras.

Överstyrelsen är angelägen framhålla, att de ifrågasatta extra ordinarie eller extra tjänsterna respektive vikariatslöneförordnandena icke kan ersätta den föreslagna *löneförstärkningen*. Inför ett akut katastrofhot kan den förra anordningen utan tvivel vara en smidig och effektiv anordning. Men den kan icke tillämpas i större utsträckning. Den skulle nämligen i sådant fall kunna tänkas endast ha till effekt, att en lärare, som redan tjänstgör i Norrland, sökte överflyttning på dylik tjänstgöring med högre avlöning. Därjämte kunde anordningen, satt i system, befaras medföra, att lärare, som redan har anställning vid en skola med rekryteringssvårigheter, komme att söka anställning söderut, då han komme i sämre löneställning än lärare vid skolan med högre lön. Därför kan anordningen enligt överstyrelsens mening icke ersätta men väl på ett lyckligt sätt komplettera förslaget om avlöningsförstärkning.

Under återopande av vad överstyrelsen anfört föreslår överstyrelsen, att vikariatslöneförordnande på tjänst i Ca 30, Ca 26 respektive Ca 24, som icke kunnat besättas trots tvenne ledigförklaranden inom ett år, skall kunna erhållas av, i fråga om lektorstjänst, väl meriterad filosofie magister med provår och, i fråga om adjunktstjänst eller ämneslärtjänst, väl meriterad i övrigt behörig sökande utan provår.

Stat sk ontoret ansluter sig till utredningens förslag. Utsikten att för obestämd tid framåt erhålla vikariatslön eller extratjänst kan enligt ämbetsverkets uppfattning knappast förutsättas i någon högre grad komma att förmå välmeriterade, ehuru formellt icke kompetenta lärare att söka till Norrland. Farhågorna för att de föreslagna extra ordinarie tjänsterna icke skulle tillföra bristområdet nya lärarkrafter förefaller mindre, så framt överstyrelsen, innan sådan tjänst ledigförklaras, övertygar sig om att reella förutsättningar finns att därigenom tillföra skolan nya lärarkrafter.

Beträffande det av statens lönenämnd avgivna utlåtandet hänvisas till redogörelsen under a). Lönenämnden påpekar att — innan här avsedda extra ordinarie tjänster inrättas — vissa spörsmål torde böra närmare klarläggas, exempelvis rörande uppsägning av extra ordinarie lärare, då motsvarande ordinarie tjänst kan tillsättas med kompetent sökande.

Övre Norrlands rektorsförening avstyrker utredningens förslag. Såsom förut nämnts yrkar föreningen, att lärarna i övre Norrland skall erhålla ett lönetillägg.

Läroverkslärarnas riksförbund avstyrker utredningens förslag. Förbundet framhåller det orättvisa i olika löneställningar för lärare av samma kategori. En löneförbättring, hur den än utformas, måste enligt förbundets mening konstrueras så, att den kommer alla lärare till del.

Styrelsen för Målsmännens riksförbund anser den föreslagna anordningen med extra ordinarie tjänster ej böra genomföras i avsedd form utan böra omarbetas med hänsyn till den av reservanterna inom utredningen framförda kritiken.

c) Höjning av provårsarvodet vid läroverket i Umeå.

Krisutredningen hemställer, att dess förslag den 22 september 1950 om arvodeshöjningar vid provårsanstalterna genomföres åtminstone för Umeå-läroverkets del. Utredningen framhåller, att svårigheterna i fråga om lärarekryteringen är särskilt markanta vid nämnda läroverk, vilket främst torde bero på skolans karaktär av provårsläroverk. Lärarna söka mindre gärna till dylika läroverk, enär nu utgående ersättningar för det tyngande provårsarbetet anses otillräckliga. Umeå har icke heller som stad betraktat samma lockelse som övriga städer med provårsläroverk. Till följd av lärarbristen har Umeå-läroverket ej kunnat tilldelas så många lärarkandidater som önskvärt varit. Vid maximal lärarbesättning skulle utredningens förslag medföra en merkostnad av cirka 26 000 kronor per år.

Skolöverstyrelsen tillstyrker utredningens förslag. Om detta ej beaktas, torde det enligt överstyrelsens mening bli nödvändigt att nedlägga lärarutbildningen vid läroverket.

Statens lönenämnd avstyrker ett separat genomförande av utredningens förslag av den 22 september 1950.

Läroverkslärarnas riksförbund finner ingen anledning till erinran mot utredningens nu ifrågasvarande förslag.

Styrelsen för Målsmännens riksförbund finner utredningens förslag synnerligen välbetänt.

d) Högre löneställning för ämneslärare vid högre folkskolor.

Utredningen föreslår, att åtgärder snarast möjligt vidtagas för att i lönehänseende jämställa högre folkskolornas ämneslärare med kommunala mellanskolornas. Till stöd härför anför utredningen bland annat:

Skolöverstyrelsen föreslog 1948 bland åtgärder, ägnade att på längre sikt stimulera lärarekryteringen, i första hand förbättring av lönevillkoren för högre folkskolornas adjunktskompetenta ämneslärare. Överstyrelsen framhöll, att högre folkskolorna på grund av nuvarande löneförhållanden måste byta lärare i större utsträckning än någon annan skolform samt att landsbygdens barn komme att inta en missgynnad ställning gentemot tätorternas, då de finge nöja sig med mindre kvalificerade lärare.

Såsom förut nämnts är rekryteringssvårigheterna särskilt stora vid högre folkskolorna, vilka med nuvarande lönesättning icke kan hävda sig i konkurrensen om lärarkrafterna, i synnerhet som kompetenskraven är praktiskt taget desamma som vid kommunala mellanskolorna. Om icke en snar förbättring av lärarlönerna vid högre folkskolorna åvägbringas, riskerar man, att undervisningen vid dess skolor bryter samman. I övre och mellersta Norrland ligger 16 högre folkskolor, i det övriga landet 20.

Skolöverstyrelsen tillstyrker utredningens förslag. Överstyrelsen yttrar bland annat:

Att adjunktskompetenta lärare vid högre folkskolor är placerade två lönegrader lägre än vid andra skolformer är ett förhållande, som numera saknar varje berättigande, såsom överstyrelsen vid flera tillfällen framhållit. Enda skillnaden i organisatoriskt och pedagogiskt hänseende mellan högre folkskolan och kommunala mellanskolan är, att den förra icke har examensrätt utan måste låta sina lärjungar avlägga realexamen som privatister, vilket ingalunda ställer mindre krav på lärarna. I regel övergår en högre folkskola, när den är färdigbyggd, till kommunal mellanskola. Det har visat sig förenat med betydande olägenheter, att det just under uppbyggnadstiden icke är möjligt att få väl kvalificerade lärare.

Statkontoret anser den förevarande frågan böra prövas vid tjänsteförteckningsrevisionen.

Statens lönenämnd kan ej på grundval av vad utredningen anfört tillstyrka förevarande förslag. Frågan om jämställande, vilken ej blott berör skolor i Norrland, bör även enligt nämndens mening prövas av tjänsteförteckningskommittén.

Läroverkslärarnas riksförbund och styrelsen för Målsmännens riksförbund tillstyrker utredningens förslag.

e) Vissa andra möjligheter.

Utredningen berör vissa andra möjligheter än de förut nämnda att avhjälpa lärarbristen i övre och mellersta Norrland:

Fria semesterresor: Läroverkslärarnas riksförbund har anhållit, att lärare vid läroverk i övre Norrland måtte beviljas rätt till fria semesterresor för sig och sina familjer. Utredningen hyser starka sympatier för förslaget men är icke beredd att för närvarande biträda detsamma, därvid utredningen åberopar förmånens ringa betydelse och konsekvenserna beträffande andra tjänstemannagrupper.

Statliga stipendier: I en motion vid fjolårets riksdag har föreslagits införande av ett stipendiesystem för att minska bristen på lärare vid vissa läroverk i övre Norrland och andra mindre eftersökta landsdelar. Utredningen, som betygar sina livliga sympatier för förslaget, går ej närmare in på förslaget, som skulle få effekt först på längre sikt.

Kommunala lönetillägg: Utredningen anför, att inom många orter i Norrland torde finnas en stark vilja att bemästra lärarbristen vid den egna skolan genom kommunala lönetillägg. Avlöningsbestämmelserna omöjliggöra emellertid nu sådana lönetillägg. Utredningen ställer sig avvisande till tanken på dylika lönetillägg, då de skulle gynna vissa lärare med eftersökta ämneskombinationer och kommuner med god ekonomi. Den enda utväg utredningen kan anvisa för kommuner med ambition att förbättra den egna skolans lärarrekrutering är att så fördelaktigt som möjligt ordna bostäder för lärarna.

Skolöverstyrelsen delar utredningens uppfattning beträffande fria semesterresor och statsstipendier. Även i fråga om kommunala lönetillägg ansluter sig överstyrelsen till utredningens ståndpunkt. Om överstyrelsens förslag om statliga tillägg icke skulle bifallas, anser sig överstyrelsen likväl på grund av situationens allvar — trots sina mycket stora betänkligheter mot kommunala tillägg — nödsakad att tillstyrka, att sådana får utgå. För att underlätta anskaffande av mera tillfällig lärarkraft (vid sjukvikariat m. m.) föreslår överstyrelsen vidare, att *extra lärare och heltidstjänstgörande timlärare* vid förordnande i övre eller mellersta Norrland för mindre än en hel termin skall enligt skolöverstyrelsens beprövande kunna erhålla *ersättning för kostnad för resa* från hemorten till tjänstgöringsorten och åter, därest denna kostnad överstiger 30 kronor.

Läroverkslärarnas riksförbund yttrar, att fria semesterresor utan tvekan skulle få stor psykologisk betydelse. Förbundet finner det angeläget, att frågan om resekostnads- och traktamentsersättning åt tillfälliga vikarier löses på ett tillfredsställande sätt.

Styrelsen för Målsmännens riksförbund finner införande av fria semesterresor och statsstipendier önskvärt. Även tillhandahållande av förstklassiga tjänstebostäder föreslås.

III. Departementschefen.

Elevantalet i realskolor och därmed jämförliga skolformer har under senare år avsevärt ökats, främst beroende på ökning av årskullarna, på förbättrade ekonomiska förhållanden inom breda folklager och på utvidgad statsstipendiering. Den ökade tillströmningen till de högre skolorna har medfört många problem, av vilka det allvarligaste är den utpräglade bristen på ämneslärare, särskilt i naturvetenskapliga ämnen. Då det årliga tillskottet av lärare till de högre skolorna dessutom är alldeles för litet, kommer lärarbristen att förvärras oroväckande hastigt, om icke snabbt verkande åtgärder vidtages för att anskaffa fler lärare. Vid den utredning rörande dylika åtgärder, som verkstälts av läroverkens krisutredning, har utgångspunkten enligt direktiven varit, att läroverken skall tillåtas expandera i tillbörlig mån med hänsyn dels till nativitetsökningen och dels till föräldrarnas berättigade önskan att plats i läroverken må kunna beredas de barn, som kan förväntas ha möjlighet att tillgodogöra sig undervisningen där.

I sitt betänkande med förslag till vissa generella åtgärder för avhjälpan av lärarbristen vid de högre skolorna upptar krisutredningen först till behandling åtgärder, som bör vidtagas för att öka och trygga tillgången på normalt utbildade lärare, d. v. s. huvudsakligen filosofie magistrar. Givetvis bör — såsom i flera remissyttranden starkt framhållits — en ökad examination av normalt utbildade lärare eftersträvas och alla rimliga åtgärder i detta syfte i första hand vidtagas. I betänkandet liksom i flertalet yttranden pekas på en allmän löneförbättring för läroverkslärarna som den viktigaste åtgärden för lärartillgångens säkerställande. Löneregleringsfrågan med dess många problem anser jag mig dock icke böra gå in på i detta sammanhang. Vidare föreslår utredningen, att vissa av universitetsberedningens framförda förslag, åsyftande begränsning av den akademiska studietiden, utan dröjsmål genomföres. Sålunda tillstyrker utredningen beredningens förslag till reduktion av den obligatoriska betygssumman. Utredningen betonar också önskvärdheten av en effektiv studietidsstatistik samt framhåller vikten av studietidens förkortning. Jag kan i stort sett ansluta mig till nu ifrågavarande förslag men anser icke heller dessa spörsmål böra närmare behandlas i förevarande sammanhang. Jag erinrar om att kanslern för rikets universitet erhållit uppdrag att inkomma med förslag till ny examensstadga, i huvudsak byggd på universitetsberedningens förslag i bland annat här berörda avseenden. Krisutredningen yrkar även på upprustning av de naturvetenskapliga skolämnena vid universitetet och Stockholms högskola i fråga om lokaler och lärarkrafter samt

föreslår, att en plan uppgöres för att möjliggöra utbildning av erforderligt antal filosofie magistrar. Vid min anmälan av frågorna om anslag till universitet och högskolor för nästa budgetår har jag i viss mån kunnat beakta de sålunda av utredningen framställda önskemålen. I övrigt torde dessa i förevarande sammanhang icke påkalla vidare yttrande från min sida.

Bland åtgärder för att förbättra den normala akademiska utbildningen av läroverkslärare föreslår krisutredningen slutligen anordnande av en propeutisk kurs i matematik m. m. för vissa biologistuderande vid universitetet i Uppsala. För ändamålet beräknar utredningen ett anslagsbelopp av 1 875 kronor årligen. En dylik kurs synes mig böra komma till stånd; om så visar sig erforderligt bör liknande kurser anordnas även vid Lunds universitet och Stockholms högskola. Frågan om medelsanvisning behandlar jag i det följande.

I krisutredningens betänkande har också berörts frågan om förbättring av de studentsociala förmånerna. Angelägenheten av en sådan förbättring har starkt understrukits i många yttranden. Jag delar de synpunkter, som sålunda framförts. Spörsmålet torde dock icke böra bli föremål för närmare behandling i detta sammanhang.

Genom härförut berörda åtgärder för att öka tillgången på normalt utbildade lärare för de högre skolorna kan det aktuella lärarbehovet icke väntas bli helt tillgodosett. Det blir nödvändigt att för undervisningen i de högre skolorna anlita också lärarkrafter utan vanlig akademisk utbildning. I de högre skolorna tjänstgör redan nu ett stort antal lärare utan vederbörlig examen, bland annat ett par hundra folkskollärare. Då det gäller att bedöma behovet av icke-behöriga lärare, bör först erinras om att anordningar de senaste åren vidtagits för att i görligaste mån motverka lärarbristen inom ramen för nuvarande lärartillgång. Krisutredningen, som framhåller den väldiga storleksordningen av lärarbehovet vid fortsatt expansion av läroverken, finner en viss ökad ransonering av elevplatser på realskolestadiet ofrånkomlig, innebärande utestängande av eventuellt något tiotusental barn. Utredningen, som också räknar med viss automatisk uppdämning av tillströmningen till de högre skolorna, uppskattar lärarbristen för sexårsperioden 1951—56 till 1 500 lärare. För närvarande är det enligt utredningens mening icke möjligt att räkna med ytterligare interna åtgärder inom de högre skolorna för minskning av lärarbehovet. Sistnämnda uppfattning kan jag i huvudsak ansluta mig till. Jag vill dock framhålla, att om krissituationen vid de högre skolorna ytterligare förvärras, kan man icke avstå från att överväga särskilda åtgärder för att begränsa lärarbehovet, exempelvis de av utredningen angivna interna åtgärderna eller minskad användning av fullt kompetenta lärare på realskolans lägstadium. Vad sedan angår storleken av det lärarbehov, som återstår att fylla, torde — såsom skolöverstyrelsen påpekat — en lättnad vara att förvänta till följd av ökad förekomst av i folkskolor inbyggda

realskolor. I brist på säkrare hållpunkter i detta hänseende anser jag mig dock böra utgå från ett lärarbehov av ungefär den storlek, utredningen räknat med. Det synes också angeläget att i görligaste mån förhindra, att ökad ransonering av elevplatser i de högre skolorna blir nödvändig.

Enligt krisutredningens förslag kan det angivna lärarbehovet av 1 500 lärare fyllas, om under ettvarvt av de fyra läsåren 1953/57 omkring 400 snabbutbildade lärare tillföres de högre skolorna. Förslaget åsyftar huvudsakligen, att folkskollärare skall med tillhjälp av vissa ekonomiska stödåtgärder stimuleras att förskaffa sig begränsad akademisk utbildning om 1—4 betyg för filosofisk ämbetsexamen (för full kompetens beräknas 6 betyg). I stort sett kan jag ansluta mig till den tankegång, som lett fram till utredningens förslag. Det ställer sig naturligt att för fyllande av läroverkslärarbristen använda sådana folkskollärare, vilkas värdefulla lärarutbildning förstärkts med akademiska studier av godtagbar omfattning. Med hänsyn till framtidsplanerna för skolväsendet ter sig den föreslagna vidareutbildningen också lämplig. De avsedda betygen kan vidare relativt lätt kompletteras till fullt antal betyg för filosofisk ämbetsexamen. Krisutredningen har också berört frågan om folkskolläraryrketens omfattning. Denna fråga behandlas av mig i samband med anmälan av anslagsäskandena beträffande folkskoleseminariernas avlöningsanslag för nästa budgetår.

Främst bland de utbildningsformer, som krisutredningen föreslår för folkskollärares utbildning till realskollärare, står folkskolläraryrket och tentamina för filosofisk ämbetsexamen med 4 betyg s e n h e t e r, i regel 2 betyg senheter i vardera av 2 ämnen. Utredningen föreslår en termins praktisk lärarkurs för lärare med dylik utbildning men räknar med omfattande dispensgivning i detta hänseende. Den sålunda skisserade lärarutbildningen, vilken med rätta kan betecknas som partiell ämbetsexamen, synes mig vara mycket värdefull och böra införas som en ordinarie utbildningsform för läroverkslärare. Krisutredningen förklarar sig beredd att i dubbelämnena, såsom modersmålet och biologi, godtaga betygskombinationen 1 + 1 och även eljest i individuella fall kombinationen 2 + 1 + 1. Universitetskanslern motsätter sig kombinationen 1 + 1 i dubbelämnena och tänker sig i stället särskilda studieplaner för nämnda dubbelämnena med sikte på skolans behov. Jag ansluter mig till kanslerns uppfattning i denna fråga. För folkskollärare med 4 betyg föreslår utredningen särskilda tjänster vid de högre skolorna. En utbildning, bestående av folkskolläraryrket och tentamina för fyra betyg senheter i filosofisk ämbetsexamen, synes mig emellertid böra jämföras med filosofisk ämbetsexamen. Folkskollärare med 4 betyg bör därför erhålla samma rätt att söka och inneha lärartjänster vid de högre skolorna som filosofie magister. Folkskollärare med 4 betyg, som genomgått nämnda praktiska lärarkurs eller fått dispens i detta hänseende, bör sålunda kunna erhålla ordinarie adjunktstjänst i Ca 26.

Krisutredningen finner det icke sannolikt att tillräckligt många lärare skall kunna erhållas med erforderlig snabbhet på fyrabetygsvägen. Utredningen föreslår därför även en kompetens för viss tjänstgöring i realskolan för folkskollärare med 2 à 3 betyg senheter i ämbetsexamen. Härvid godtar utredningen 1-betygskurser i 2 ämnen; utredningen förutsätter dock, att 1-betygskurserna utarbetas med stor omsorg och med noggrant beaktande av skolundervisningens behov. Utredningens förslag, som icke mött gensagor i remissyttrandena annat än från kanslern, anser jag mig böra tillstyrka. För folkskollärare med 2 à 3 betyg för ämbetsexamen föreslår utredningen avlöning i form av arvode; utredningen nämner dock icke något belopp. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma storleken av det arvode, som bör utgå till här avsedd lärare.

I fråga om folkskollärares behörighet som kristendomslärare föreslår utredningen i anslutning till förslag av universitetsberedningen vissa särskilda regler. Spörsmålet synes mig böra behandlas i samband med prövning av beredningens förslag.

De förutnämnda utbildningsformerna med 4 eller 2—3 betyg avser studier på vanligt sätt vid universitet eller högskolor. För sådana folkskollärare, som icke kan eller vill avbryta sin tjänstgöring i folkskolan för att bedriva universitetsstudier, föreslår krisutredningen anordnande av särskilda fortbildningskurser, förlagda till olika orter i landet. Denna undervisning skall enligt förslaget vara likvärdig med universitetsutbildning och begränsas till de naturvetenskapliga ämnena, där lärarbristen tenderar att bli katastrofartad. Utredningen föreslår två kurser i ettvarvt av ämnena matematik, fysik, kemi, zoologi och botanik. Kurserna, vilka närmast torde avse 1-betygsstudier, skall enligt förslaget förläggas till läroverk och andra högre läroanstalter med välrustade institutioner. Såsom lärare vid kurserna beräknas kunna användas läroverkslärare m. fl., som varit docenter eller eljest har högre vetenskaplig kompetens. Den föreslagna kursverksamheten synes mig vara en mycket värdefull anordning, ägnad att på kort tid frambringa ett större antal lärare med någorlunda nöjaktiga kunskaper, och jag tillstyrker därför, att sådan kursverksamhet anordnas. Antalet kurser torde icke böra fastställas nu utan få framdeles bestämmas av Kungl. Maj:t. Även förläggningsorterna torde få bestämmas av Kungl. Maj:t. Jag vill nämna, att förslaget om anordnande av här ifrågavarande fortbildningskurser tilldragit sig stort intresse. Sålunda har framställningar inkommit om förläggning av kurser till Linköping, Härnösand och Skellefteå; i sistnämnda stad lär redan ett 20-tal folkskollärare ha anmält sig till en matematikkurs. Även i Umeå föreligger intresse för anordnande av en dylik kurs.

Kostnaderna för fortbildningskurserna beräknar krisutredningen för nästa budgetår till 98 700 kronor. Därvid har ej medräknats reseersättningar och traktamenten till kursledare och lärare, stipendier till kursdel-

tagarna och eventuellt erforderligt engångsanslag till nyanskaffning av fysikmateriel. Jag behandlar frågan om medelsanvisningen i det följande. Om kursverksamheten kan igångsättas redan under innevarande budgetår, torde Kungl. Maj:t få förskottsvis ställa för ändamålet erforderligt belopp till förfogande ur tillgängliga medel. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma ersättningarna åt ledare, lärare och annan kurspersonal samt att jämväl i övrigt, efter hörande av kanslern och skolöverstyrelsen, meddela erforderliga bestämmelser rörande kursverksamhetens organisation.

I ärendet har föreslagits, att också andra än de, som avlagt folkskollärarexamen, skulle få tillträde till kurserna samt kunna erhålla sådan behörighet, som avsetts för folkskollärare med 4 eller 2 à 3 betyg i ämbetsexamen. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att framdeles besluta i dessa frågor. Krisutredningens förslag om en utbildningsform med partiell ämbetsexamen för övningslärare torde dock böra övervägas i samband med prövning av gymnastiklärarsakkunnigas betänkande. Jag är också beredd att senare överväga frågan om utnyttjande av civilingenjörer för undervisning i naturvetenskapliga ämnen.

Krisutredningen anser det nödvändigt, att särskilda ekonomiska stödåtgärder vidtages för att stimulera folkskollärare till akademiska studier. I första hand föreslås, att folkskollärare för studier för vinnande av högre lärdomsmeriter skall kunna få tjänstledighet med endast B-avdrag i analogi med vad som enligt stadgande i 28 § B Läroverk m. m. 1 a) i statens allmänna avlöningsreglemente gäller för där avsedda lärarkategorier. Jag tillstyrker detta förslag. För förslaget genomförande synes ändring av folkskolans avlöningsreglemente icke böra göras, utan Kungl. Maj:t torde böra utverka riksdagens bemyndigande att utfärda särskilda bestämmelser i ämnet. Utredningen föreslår också, att folkskollärare skall kunna erhålla stipendium under studietiden, dock icke under budgetår, då B-avdrag åtnjutes. För studier i vanlig ordning vid universitet eller högskola föreslår utredningen ett stipendiebelopp av 2 000 kronor för år. Under hänvisning till den kritik, som i remissyttrandena framförts mot detta förslag, avstyrker jag inrättande av dylika stipendier. Ifrågavarande studerande bör däremot kunna komma i åtnjutande av räntefria studielån och lån med statlig kreditgaranti samt övriga studentsociala förmåner på samma sätt som andra universitets- och högskolestuderande. För deltagare i fortbildningskurs föreslår utredningen ett stipendiebelopp av 500—800 kronor; storleken avses i varje enskilt fall skola bestämmas av skolöverstyrelsen med hänsyn till kursens längd. I denna del anser jag mig kunna biträda utredningens förslag, dock att stipendium må kunna utgå även till B-avdragsberättigad tjänstledig lärare. Jag vill erinra om att viss resekostnads- och traktamentsersättning utgår till deltagare i andra fortbildningskurser samt att folkskollärare kan få stipendier för studier i engelska. Kris-

utredningen beräknar antalet stipendier å 500—800 kronor till högst 192 och kostnaden för dessa under nästa budgetår till 125 000 kronor. Jag återkommer till frågan om denna medelsanvisning i det följande.

Såsom ytterligare åtgärder i syfte att stimulera intresset för lärartjänstgöring och vidareutbildning föreslår utredningen vissa bestämmelser om reseersättning och dagarsättning till vikarierande lärare. Frågan om reseersättning torde böra upptas till prövning i ett större sammanhang. Vad angår förslaget om dagarsättning, torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att framdeles besluta i ämnet.

För de föreslagna krisåtgärdernas genomförande torde särskild medelsanvisning erfordras. För ändamålet synes böra anvisas ett enda anslag med benämningen Vissa åtgärder för avhjälpande av lärarbristen vid högre skolor. För den ökade lärarutbildningen vid universitet och högskolor föreslår universitetskanslern ett klumpbelopp av förslagsvis 750 000 kronor. De kostnader, som bör bestridas ur det föreslagna anslaget, avser för universitetens och högskolornas vidkommande främst förstärkning av lärarkrafterna och ökning av materielutgifterna. Också andra utgiftsändamål, som icke nu synes behöva närmare preciseras, torde ifrågakomma. Jag beräknar för den ökade akademiska undervisningen för motverkande av lärarbristen ett belopp av 500 000 kronor. För fortbildningskurserna har krisutredningen beräknat 98 700 kronor, varvid vissa eventuella utgiftsposter uteslutits. Jag anser sistnämnda belopp för lågt och beräknar för min del en kostnad av omkring 125 000 kronor för nästa budgetår. För stipendier åt kursdeltagarna bör vidare beräknas det av utredningen föreslagna beloppet av 125 000 kronor. Kostnaderna för folkskollärares löneförmåner under studieledighet, för studentsociala förmåner åt här ifrågasvarande folkskollärare samt för vissa förmåner åt vikarierande lärare torde böra bestridas i samma ordning som eljest tillämpas för dylika förmåner. Jag föreslår alltså, att det särskilda anslaget uppföres med 750 000 kronor. Anslaget bör få reservationsanslags natur. Då det ställer sig svårt att nu bedöma medelsbehovet för de olika utgiftsändamålen, särskilt med hänsyn till ovissheten om hur många folkskollärare, som under nästa budgetår kommer att begagna sig av de särskilda utbildningsmöjligheterna, torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att inom anslagets ram fritt förfoga över anslagsmedlen för därmed avsedda ändamål.

Lärarbristen vid de högre skolorna är särskilt framträdande i Norrland, där ju även under tider med bättre lärartillgång svårigheter förelagat att anskaffa kompetenta lärare. I sitt särskilda betänkande om åtgärder för avhjälpande av ämneslärarbristen vid de högre skolorna i övre och mellersta Norrland undantar krisutredningen från det norrländska bristområdet Gävleborgs län; i anslutning härtill avser jag i det följande med uttrycket Norrland endast de fyra nordligaste länen. Lärarbristen i

Norrland är särskilt markant vid samrealskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor samt är starkast i fråga om naturvetenskapliga ämnen. I sitt betänkande har krisutredningen såsom en grundsats angivit, att den nu otillräckliga lärararbetskraften bör så fördelas, att ingen del av landet bringas i ett alldeles ohållbart läge. Utredningen har alltså närmast inriktat sig på egentliga krisåtgärder.

Tänkbara åtgärder för motverkande av lärarbristen i Norrland uppdelar utredningen i dirigerande och stimulerande. Bland ifrågakommande dirigerande åtgärder föreslår utredningen endast ledigförklarande av extra ordinarie lärartjänster såsom orts- och ämnesbun d n a, varigenom yngre lärare, som vill ha dylika tjänster, i åtskilliga fall skulle tvingas att söka tjänster i Norrland. Förslaget, som icke biträtts av en minoritet inom utredningen, har avstyrkts i de flesta remissyttrandena. Skolöverstyrelsen har bland annat framhållit de administrativa svårigheter, som den föreslagna anordningen skulle medföra. Jag anser mig icke böra tillstyrka utredningens förslag i denna del.

Bland tänkbara åtgärder av stimulerande natur diskuteras i utredningens betänkande och i remissyttrandena framförallt införande av en provisorisk avlöningsförstärkning åt alla lärare i Norrland och inrättande av vissa extra ordinarie tjänster, vilka skulle kunna besättas med lärare med lägre kompetens än som eljest erfordras för dylika tjänster. Vad först angår frågan om provisorisk avlöningsförstärkning, diskuteras i betänkandet i anslutning till förslag av Övre Norrlands rektorsförening, årliga lönetillägg med 2 000 kronor åt lärare i övre Norrland och med 1 000 kronor åt lärare i mellersta Norrland. Kostnaden för dylika lönetillägg skulle för budgetåret 1950/51 ha uppgått till cirka 1 030 000 kronor. Utredningens majoritet anser sig för närvarande böra avstå från att föreslå dylikt lönetillägg. Denna uppfattning delas av statskontoret och lönenämnden. Skolöverstyrelsen anser en avlöningsförstärkning vara det effektivaste medlet för att förbättra lärartillgången och föreslår för ändamålet en högre löneklassplacering för norrlandslärarna med anknytning till kallortsgrupperingen; statsverkets kostnader härför beräknar överstyrelsen till omkring 830 000 kronor jämte rörligt tillägg därå. Reserverna inom utredningen, Läroverkslärarnas riksförbund m. fl. förordar lönetillägg med olika belopp. Jag är icke beredd att i detta läge upptaga frågan om eventuella avlöningsförstärkningar eller lönetillägg till behandling, eftersom detta spörsmål i första hand bör övervägas i samband med frågan om allmän löne reglering för läroverkslärarna.

Den av krisutredningens majoritet föreslagna anordningen med inrättande av vissa extra ordinarie tjänster äsyftar, att i fall då en krissituation uppstått vid en skola, tillförsäkra skolan lärare, som har akademisk utbildning om också icke full kompetens. I betänkandet föreslås inrättande av högst 10 lektorstjänster i Ce 30 vid högre allmänna läroverk,

högst 35 adjunktstjänster i Ce 26 vid dylika läroverk eller vid samrealskolor och småskoleseminarier samt högst 35 ämneslärartjänster i Ce 26 eller Ce 24 vid kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor. Dylik tjänst avses skola placeras vid en skola först sedan en ordinarie tjänst i motsvarande lönegrad varit ledigförklarad minst två gånger under loppet av minst ett år utan att kunna besättas med ordinarie innehavare. Sedan Kungl. Maj:t bestämt maximiantalet, skulle det huvudsakligen ankomma på skolöverstyrelsen att pröva, hur många av ifrågasvarande extra ordinarie tjänster, som skulle tagas i anspråk. Nu avsedd extra ordinarie tjänst bör tillsättas medelst förordnande tills vidare. I betänkandet har icke närmare angivits, vilka kompetensfordringar som skulle gälla för de föreslagna tjänsterna. För lektorstjänst synes emellertid även filosofie magister med provår kunna ifrågakomma. Såsom en fördel med den föreslagna anordningen framhålles, att de extra ordinarie tjänsterna ersätter ordinarie tjänster och att anordningen därför icke innebär någon merutgift för statsverket. Årligen bör emellertid enligt betänkandet omprövas, i vad mån de extra ordinarie tjänsterna erfordras. Detta bör gälla de tjänster, som vid provningstillfället är vakanta. Såsom en nackdel med de föreslagna lektorstjänsterna nämnes i betänkandet, att de kan bli besatta med redan befintliga lärare vid vederbörande skolor, varigenom ingen ökning av lärarantalet uppnås, men ett dylikt förlopp anses av vissa skäl icke oundvikligt.

Utredningsmajoritetens förslag förordas av statskontoret och lönenämnden samt — med viss avvikelse — av skolöverstyrelsen. Förslaget avstyrkes däremot av en minoritet inom utredningen och av de i ärendet hörda sammanslutningarna. För min del finner jag den föreslagna anordningen med särskilda extra ordinarie tjänster — vilken redan på visst sätt tillämpats vid läroverket i Haparanda — böra godtagas såsom en krisåtgärd av provisorisk natur, motiverad av nödvändigheten att finna en snabb lösning på bristproblemet. Då de föreslagna extra ordinarie tjänsterna skall ersätta ordinarie tjänster, som ej kunnat tillsättas, torde av riksdagen böra inhämtas medgivande, att under nästa budgetår ordinarie tjänster må på sätt här föreslagits utbytas mot extra ordinarie tjänster med samma lönegradsnummer. I så fall torde någon ändring av personalförteckningen för allmänna läroverken icke bli erforderlig.

Krisutredningen föreslår vidare höjning av arvoden vid praktiska lärarkursen vid läroverket i Umeå. Jag anser mig icke böra tillstyrka en separat reglering av dessa arvoden. Icke heller finner jag mig nu kunna upptaga frågan om högre löneställning för ämneslärare vid högre folkskolor till provning; spörsmålet synes i första hand böra prövas av 1949 års tjänsteförteckningskommitté.

Såsom tänkbara stimulerande krisanordningar nämner utredningen även fria semesterresor, statliga stipendier och kommunala lönetillägg åt lärare

i Norrland. Utredningen anser sig dock ej böra föreslå dylika åtgärder. Jag ansluter mig under nuvarande förhållanden till utredningens ställningstagande.

Under åberopande av vad jag sålunda anfört hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

a) bemyndiga Kungl. Maj:t att för budgetåren 1952/56 meddela bestämmelser om rätt för folkskollärare att under tjänstledighet för studier åtnjuta lön med B-avdrag i enlighet med vad jag i det föregående förordat,

b) medgiva, att ordinarie lärartjänster vid högre skolor inom de fyra nordligaste länen må tills vidare från och med budgetåret 1952/53 i den omfattning och på det sätt, jag i det föregående förordat, utbytas mot extra ordinarie tjänster,

c) godkänna av mig i övrigt förordade åtgärder för avhjälpande av ämneslärarbristen vid högre skolor,

d) till *Vissa åtgärder för avhjälpande av lärarbristen vid högre skolor* för budgetåret 1952/53 under riksstatens åttonde huvudtitel anvisa ett reservationsanslag av 750 000 kronor.

Vad departementschefen sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt behagar Hans Maj:t Konungen bifalla samt förordnar, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Lars Ekströmer.
